

І. КИРИЛЕНКО

КУЧЕРЯВІ ДНІ

(Повість)

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Никодим Гринюк, синьоокий комсомолец, ніколи не був песимістом. Він дивився на життя очима закоханого, що милується зі своєї нареченої. Сум ніколи не мережав його чола, не тьмарив широко - розкритих очей.

І було це природно і просто. Як день і ніч. В райкомі, де він працював за агітпропа і вдома, в житлокоопі, на зборах і на вулиці — всі звикли бачити його піднесеним і палким юнаком. Він багато читав і вмів до діла говорити. За це його любили в виробничих осередках. Він був по-особливому вихований і ввічливий — за це навіть сусіди по квартирі, найзапекліші члени житлокоопу, поважали його.

Але що комсомольському активістові до членів житлокоопу, коли він має дванадцять навантажень і всього лише двадцять чотири години на добу? Він недавно почав працювати тут в робітничому районі столиці і треба ж йому знати організацію. От і доводиться бігати по осередках, виступати, засідати, писати тези, сперечатися, доводити, гримати, умовляти.

А тут іще вмирає літо, повітря напоєне якоюсь пустотливою млостю, а кляті сині вечори, вони такі приємно - лоскотливі і свіжотеплі. В такі вечори хочеться бути здоровим розхристаним парубком, іти широкою вулицею села і гайгакати якусь протяжну пісню.

Никодим розкрив сірі заспані очі, відкинув ковдру, а рука механічно потяглася до годинника.

„8 годин ранку. Вчора ліг спати о 3-й. Вставати, чи полежати ще з півгодини?“ Так хороше в нагрітому тілом ліжкові. Хочеться знову шугнути під теплу ковдру, принішкнути, завмерти в чарівних, завжди чомусь наївних ранкових снах. Але за стіною в квартирі інженера Куцого вже не сплять і Никодим чує сонливу розмову.

Кучеряві дні

Ах, фанерні стіни й перегородки в квартирах. Скільки найінтимніших сімейних таємниць, скільки викохуваних мрій зробили ви загальновідомими й буденними на території житлокоопівської республіки!

І Никодим чує трохи загрубіле від сну, але чудове контральто своєї сусідки. Вона говорить з „прононсом“ і швидко сипле словами:

— Жоржик, мені знову снилося, що я в Криму... Невже не пустиш? Ха-ха-ха, скажи, не пустиш?

„От, відьма і землетрусу не боїться“, думає Гринюк і домальовує собі сцену: Куций в одній білизні стоїть над ліжком, в якому кішечкою ніжиться Мері і кидає на нього стріли своїх жагучих очей. Ще у Мері струнки ніжки, опукуваті ніжні плечі і жмут непокірного, прядів'яного кольору волосся.

— Заспокойся, люба. При першій змозі, при першій змозі... Тільки 6 гроші... — це улесливо, хапаючись, відповідає Куций.

— Ти мене замучиш. Ти не любиш свою маленьку Мері. Це знущання... Ти-ти... класична шляпа... — і Мері бурєю злітає з ліжка.

Далі Никодимові чути тільки ляскіт ніжних долонь по пухкому обличчю Куцого та прискорене сопіння, що нагадує чмихання ковальського міха. Такі ранкові фізкультурні вправи вродливої інженерші тривають щось зо дві хвилини, а далі йде трафаретний апотеоз сцени:

Мері: „Ну як? Досить чи ще? Будуть гроші, кажи?“

Куций: „Ти мене ображаєш. Так не можна... Я ж старий, а ти... Інтелігентна особа, а дозволяє собі...“

Останню фразу Куций говорить у всіх сутичках з дружиною. Це закон.

Мері: „Востанне запитую: поїду я через тиждень у Крим, чи ні?“

Куций: „Поїдеш, поїдеш, золотко, тільки на що ж битися?“

Мері: „Цілуй ніжку, Жоржику,— й мир“.

Далі пухкі виголені губи шльопають по ногах, наче набряклі водою постолі, і в купі кружев облудно хіхікає Мері.

Никодим рішуче схоплюється з ліжка, швидко натягає панчохи, а думає чомусь про Крим, про зелені сади, про плескіт хвиль морських, про спокій і відпочинок.

Ця чортова парочка завжди нагонить такі думки. Гниль... І чуми на них немає...

Швидко вмився і, зачісуючи розкуйовджену руську шевелюру, підійшов до вікна.

І. Кириленко

Стояли дзвінкі дні золотої повнокрової осені. Це та пора, що іноді викликає теплі, як руки матери, спогади про пройдені, забуті дні. Тоді хочеться ходити по місту, мружити очі, впиватися милими сторінками свого життя і пестливо перегортати їх.

І сьогодні, мабуть вперше, Гринюкові стало сумно. Чому? — А хіба він знає? Може тому, що хтось розкошує, їздить у Крим, розважається, кохає, а він, молодий, двадцятилітній юнак з гарячою кров'ю, не має часу навіть до кіна заглянути. А може просто перевтомився.

У двері постукало.

— Можна до тебе, громадянин?

— Це Лазько, — подумав Никодим. — Він завжди чомусь каже „громадянин“.

— Заходь, прошу, — усміхнувся Никодим.

У кімнату увійшов середній на зріст хлопчина років дев'ятнадцяти, в шкірянці, у військовому кашкеті, з портфелем тугим і опецькуватим, як поросля. Увійшов, обвів очима кімнату і простяг Никодимові коротку цупку руку.

— Здоров.

— Ти вже в райком? — звернувся до нього Никодим. — От добре, зачекай хвилинку, підемо разом.

Органістр комсомольського райкому не вмів красиво говорити, був похмурий і мовчазний. Його недавно висунули на активну роботу, просто з виробництва.

Замість відповіді він кинув на ліжко портфеля, витяг цигарку, запалив, пройшов до вікна і запитав:

— А ти хіба не в райком?

— Ні, піду на збори у медичний. Там же вся їхня головка... „Вожді“.

— Ага, чув... Гляди ж покрій, як слід, чудаків. Нічого з ними нянькатися. Взагалі студентство таво... — повільно кидав слова Лазько.

— Хіба мені первина?... Розіб'ю всю їхню платформу.

Лазько мовчки взяв портфеля, поправив кашкета, потім незграбно обернувся до Гринюка:

— Ходім вже або що.

Хлопці йшли, щоб на добрих дві третини доби потонути в море громохкого життя, щоб віддати частку себе великій спільній справі.

Підборами чобіт, наче молотками, вистукували вони по східцях нерівні такти, пружинились їм стрункі ноги і несли в собі хлопці силу, юність і натиск.

Голубий осінній день послався їм до ніг, як килим на шляху переможців.

Кучеряві дні

І тоді з четвертого поверху житлокоопу через відчинену квартиру вікна підстреленими птахами вилітали й падали на асфальтовий хідник згуки роялю:

Дорога в життя одна,
Ведет к смерті она.
Из-за пары растрепанных кос
С оборванцем подрался матрос...

То Мері що-ранку вперто вчиться грати „Танго смерті“.

Велике місто живе і дихає, як поранений звір: хрипко, поривчасто, тривожно. Коли затихає гамір і меркнуть електричні очі будинків, коли тільки золотарі обвівають смородом вулиці, а на розі маячить незмінна постать міліціонера,— то й тоді живе місто зі своїми болями, радощами, зеленим сумом і буйним сміхом.

Велетенські будинки, сковані обручами темних провулочків, заплющили вікониці і, загіпнотизовані одноокими ліхтарями, мріють про ранок.

Коли ж глянути на місто з гори— то здається, ніби колись, в сиву давнину, якийсь велетень жбурнув з неба великий граніт. Той граніт важко вгруз у землю, розбився і вслав кам'яними глибами широке поле. Тоді й стало так: те, що вгрузло в землю— дало підвали, льохи і темні катакомби; центр міста (де були найбільші будинки)— то величезні глиби, а маленькі уламки розкотились далеко навкруги і утворили робітничі виселки. А щоб далі не розкочувались уламки велетня-граніту— їх сковано обручами провулочків.

Це— плід юної фантазії, а насправді:

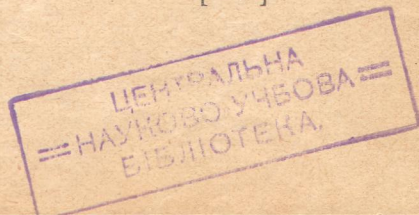
За містом і день, і ніч гуде суворя горлата симфонія замуранних заводів, чути їхній хрипкий голос, який що-ранку скликає до себе всіх, хто з ним, і гримає на ворогів.

Власне, мова не про завод, а про фабрику, що покійно розпласталась під самим носом міста і дихає в лице йому чорним важким духом.

Вона така собі звичайна фабрика, її корпуси низькі й задимлені, а труби не ковтають зор.

Біля контрольних воріт висять дошки, а на них 540 номерів. Отже, ясно: що-дня 540 сердець б'ється в унісон машинам, а тисяча вісімдесят рук ритмічними рухами роблять дива.

Гринюк іде центральною вулицею, купує десяток цигарок і смачно запалює. Він задоволений і, мрійливо примружуючи очі,

І. Кириленко

пускає димові кільця. Раніш йому байдуже було, де, хто й коли виробив запашну цигарку в такій чепурній коробочці. А тепер він пригадав тютюнову фабрику, що біля самого міста, і йому заманулось сходити туди. Чому? Невже тільки тому, що там виробляють смачні цигарки? Ой, ні. Інші думки збуджує в Никодима синювата хмарка цигаркового диму.

Вже розвидняється, а Катря й досі очей не стуляла. Її мучить, шарпає одне в'їдливе питання:

— Йти, чи ні?

Вона вже й укривалася з головою, і до ста рахувала, а ніяк не може заснути. Наче постіль всипана колючками і вони жалять її стомлене дівоче тіло. Хіба заснеш?

Вчора, коли гудок прокричав перерву, до неї підійшов конторщик Антін і сказав, озираячись, таємниче, злодійкувато:

— Не забудь завтра, Садова 6. Чекатиму.

Антін же наш комсомолец, хоч і чудакуватий якийсь. Завжди загадково посміхається і посмішка та якась погордлива, слизкувата.

Ніби він хоче сказати:

— Що мені до вас, я таке знаю, чого вам ніколи не збагнути.

Звичайно, коли б тільки він — Катря ніколи б не пішла, навіть і не подумала б про це, а то там будуть і...

Катря востаннє перевертається до вікна, а пустун-місяць лле їй на обличчя голубе сяйво.

Вона розкриває великі чорні очі, і в зіньках тих очей заметушились блідозолоті іскорки.

Жартує місяць, парубком виграє, а в Катриній голові натовпами снують химерні думки.

Проходять якоюсь незграбною валкою товаришки й товариші по фабриці, комсомольці, дівчата. Визирнуло з туману презирливе обличчя конторщика Антона і знову заховалось.

Засмаглими губами Катря шепоче:

— Завтра, Садова 6, другий поверх.

Вії важко падають на очі і золоті іскорки тануть. Тиша...

Деся на полу рівно дихає стомлена мати.

Двоповерховий чорний будинок, де містяться райпарком і райком комсомолу, стоїть на розі двох вулиць. На його дахові нема розкішних вивісок, не сяє він зовнішньою красою, а стоїть собі міцно, наче вріс у землю дебелим корінням.

Він має лише одні вхідні двері, та цілий день туди входять і виходять сотні заклопотаних людей в шкірянках, демісезонках, в засмальцьованих блискучих піджаках, у чорних кепі або в капелюхах.

Цілий день стоїть чіткий методичний шум роботи, наче гудіння чмелів заливає високі райкомівські кімнати.

— Товаришко, де оргінстр? Не бачу оргінстра.

— Його немає, зачекайте хвилинку.

І знову вистукує старенький „Ремінгтон“ свою гарячкову пісню.

В другому кутку сперечаються трое:

— Це чорт зна що таке, — енергійним жестом переконує якийсь вусатий дядя: — я запитую його: чого ви конкретно хочете? А він мені в одну шкуру:

„Зажим у партії. Не дають висловитися“.

— Бузу городить, — вставляє молодий робітник.

— Хоми невірні — ти його хрести, а воно кричить пусти, — обіззався хтось.

— Правильно, — жестикулює вусатий дядя. — Я ж і кажу, все б гаразд до десятих роковин, та раптом земля репнула і чорти опозицію витаскали.

— Ха-ха-ха! Верно, Ломов. Так, кажеш, земля репнула... Ха-ха-ха!

— Да, мені ж треба до секретаря, — раптом пригадав вусатий.

— Та куди ж ти підеш, до „апаратчика“. Може тебе ще й не допустять до нього, бо „зажим“, — реготався молодий робітник.

— Яюсь бочком, шапочку зніму, низенько вклонюся, то може й пролізу, — не змовчав вусатий.

Дружній регіт уклав його жарт, а він з усмішкою на вустах владно одчинив двері з табличкою „Секретар“.

І крізь гул голосів, стукіт машинок та гримання дверей можна було чути густий і впевнений бас вусатого:

— Три чоловіки на всю фабрику. Ніяк їх не переконаєш.

Щось відповів секретар.

— Помиляєшся, брат, помиляєшся. Ти мені скажи, яке вони мають право қаламутити партію? Хто вони? — настоював Ломов. — Ввесь осередок обурений, а ти кажеш зачекати...

Знову щось відповів секретар, і вже тихше бубонів Ломов.

Тоді одчинились двері і в кабінет увійшло два юнаки

— Гражданин, секретар, до тебе можна? — запитав один з них у військовому кашкеті і з тугим портфелем. — Маєш час?

— Сідайте, — всміхнувся секретар. — Хто ж питає, чи можна, коли вже ввійде? Ех, ви...

І. Кириленко

— Що ж, брат, прийде час—усе врозумієм... А поки-що-даруй...

— Ну, я, мабуть, піду, — спокійно піднявся вусатий, — бо вже зміна прийшла, — підморгнув він юнакам.

— Правильно, папаша, правильно, — усміхнувся військовий кашкет, кладучи портфель на стіл. — Ми вже не підкачаєм...

Секретар підсунув крісло ближче до столу, зручно вмовстився в ньому і сказав :

— Я вас слухаю.

Над вечір, коли столичні вулиці по-святковому виблискують ліхтарями, а сніг нагадує блідосиній рафінад, Никодим поспішав на засідання бюро.

Він блискуче зробив доповідь і був вдоволений з себе. Правда, не погано виступали й опозиціонери, та їм ніхто не плескав і резолюція їхня зібрала два голоси. Тільки не про це думає Никодим.

Всього три місяці, як він опинився в столиці. До того два роки працював секретарем комсомольського райкому на селі. І не дивно, що завжди, як вечір важко падає на вулиці і окутує все таємничим серпанком, Никодимові робиться якось не по собі.

То, буває, забাগнеться обняти всесвіт і палко, поривно кликати кудись уперед, в невідомі краї, де буде всім так радісно і юно, як йому. То іноді найдуть елегійні настрої, і тоді завжди виникають спогади про далекі, забуті дні золотого дитинства.

Назустріч Никодимові йде, не йде, пливе натовп, і здається йому, що всім байдуже, чи переміг комсомолец Гринюк опозицію в медичному інституті, чи ні.

Дзенькає трамвай, голосно лається візник, хтось п'яно-над-ривчастим голосом виводить —

Что - то сердце забилось тоскливо,
Пережитого стало мне жаль.
А вы, кони, с распушенной гри - и - и - вой
С бубенцами неситесь вдаль...

так жалібно виводить співака, наче хоче згуками вилити всю душу перед цими сірими невблаганними будинками.

Никодима канудить. Десь в глибині ворухиться незрозуміле почуття, ображене байдужістю, вбивчою холодністю міста.

А повітря дзвенить, гуркоче невловимою музикою столичного гамору і нагонить буруни думок.

— Чому я не можу так тверезо дивитись на все, як от, при-міром, Лазько? Чому на мене впливає кожна, навіть дрібна життєва недоречність?

Никодим не може відповісти собі, але пролетів вітрець, забор-
сався в вітах общипаного клену і прощально прошумів далі. І чо-
мусь пригадалось дитинство :

... Далеке, обвіяне степовими суховіями і запорошене сні-
гами село. Батько — лікар земської лікарні, а він, Никодим —
вічний мрійник про героїв. Було чотирнадцять років, як уда-
рила революція. Батько поставився байдуже, а він нишком
утік з портретом Керенського за пазухою у місто, щоб захи-
щати батьківщину від лютих катів-німців. Його завернули,
він спробував батькового паска, але мріяти про казкових ге-
роїв і романтичне життя не кидав...

Никодим усміхнувся: йому здалося, що й тепер він мрійливий
хлопчик, який чекає на чудо, а його немає. І тому іноді канудить
і хочеться повернутись в щасливі дитячі роки?

Мимо мчали жваві „форди“, чепурні „Мерседеси“, могутні „Рено“
і поважні автобуси,—настирливо дзенькали трамваї і десь у хвості
підганялись візники. Не моргаючи великими, як полумиски, очима,
авто обгнали всіх.

Никодим думає:

„Авто так упевнено й шалено мчить тому, що не моргає очима,
як вутлий ліхтарик візника“.

Пригадує :

... До комсомолу прийшов, скінчивши вищу початкову
школу. Казали — інтелігент, але прийняли. Був, як усі, кучеря-
вий і радісний. Це так 1922 року, одного глибокого весня-
ного дня.

Але що там?

На розі, де треба було звертати до райкому — Никодим поба-
чив натовп. Мовчки стояли темні, вечірні постаті чоловіків, жінок,
дітвори. Так фанатики стоять на молитві.

Підійшов, став навшпинячки, витяг шию.

В колі, що нагадувало яму, вовтузились два міліціонери.

Ну, ясно ж, скоїлося якесь нещастя.

Протиснувся вперед, запитав :

— В чім річ?

Але відповіді не чекав. Бачив: обережно, щоб не закаляться,
міліціонери підводили з землі покаліченого хлопчика. Його велика
голова в закривавленому волоссі нагадувала розчавлений кавун, що
плавиться на тонкому стеблі.

— А, боже мій, боже мій,—тихо шепотіла збоку якась жінка.

I. Кириленко

— Та обережніш, що ж ви робите,— крізь сльози звертався хтось до міліціонерів.

Никодим нахилився, щоб допомогти покласти тіло на носилки і трохи не скрикнув:

— Сенька... Безпритульний, що вчора приходив у райком і насмішив усіх... Просився в дитячий будинок і розповідав про життя... Обіцяли влаштувати... І от влаштувався...— Никодимові раптом стало холодно, і на чолі виступили краплини холодного поту. Він бачив тільки закривавлений шматок м'яса та брудне і темне, пошматоване лахміття.

— Тікати, тікати швидше,— в'їдливим свердлом пройшла думка. Розштовхав юрбу і побіг в райком, наче шукати порятунку. Тільки чув, як хтось говорив стиха і поважно:

— Добре, що безпритульний. Ні батька, ні матери. Ніхто не мучитиметься.

— Хто зна, а може десь батько й мати... Хіба мало їх тепер,— тихо додав другий.

Никодим мчав туди, де в темряві яскраво сяяли освітлені вікна комсомольського райкому. І був він тепер подібний до самотнього моряка, що загубився в бурхливих хвилях і, борючись, поспішає на берегове світло.

До горла щось підкочувалось і тиснуло, а в голові наче рашпилем пиляла думка:

— Де ж щастя, що за нього боремось? Де? За що гинуть люди? Чому загинув Сенька? І коли, коли вже не буде безпритульних і голодних? Ех, швидше б уже пройти, не пройти, а пролетіти переходовий час.

— Тю, тю, чого це ти, Гринюче, як опечений, мчиш і перед собою нічого не бачиш,— пролунав такий знайомий, ніжний голос.

Зупинився, підвів очі.

— Катря?!

— Та не хто ж инший, а сама справжня Катерина Павленкова. Хіба не пізнав?

Ще двадцять хвилин тому він мріяв про зустріч з Катрею, бажав її, а тепер тільки тупо глянув і наче не своїм голосом запитав:

— Куди це ти, Катю?

Про безпритульного мовчав. Було тяжко.

— Подруга одна запрохала. Разом почитати ввечері,— відповіла дівчина, а очі кинула кудись убік. Мабуть відчула, що не до балачок, бо раптом похнюпилась і зробивши крок уперед, запитала:

— В райком ідеш?

Кучеряві дні

— Так, в райком, на бюро, — і помовчавши трохи:

— Може зайдеш?

— Ні, прощай. — І не дала, як завжди, руку, а підвела її вгору по-піонерському.

Потім хутко обернулась і кинула вслід Никодимові сухо, офіційно:

— Гринюк, коли будеш вільний, хочу серйозно поговорити з тобою в одній справі.

— З охотою. Заходь завтра ввечері.

В лице вдарило цигарковим димом і шумом юних голосів. В мутно-голубих хвилях тонули обличчя і видно було тільки багато пар розмаїтих ніг та підлогу, рясно устелену недокурками.

Про щось напевне сперечались і не помітили Никодима.

Він став у кутку. Тонкі й чіткі риси обличчя набули якоїсь виробливої виразності. Перед очима знову замаячив розчавучений шмочик, далі з сизого туману на нього одверто подивились великі Катрині очі. Хотів сісти, а вільного стільця не було.

Глянув по кімнаті: три столи, що стояли в кабінеті Лазька, і біля двадцяти стільців, стягнених з усіх кімнат райкому, були обмішлені чубатими комсомольськими головами, як гілка бджолами.

Засідання бюро разом з активом ішло повною ходою.

Коли шум трохи вщух, слово забрав секретар райкому, Дубов. Це був високий, трохи згорблений юнак в розстебнутій шкірянці. Він приїхав у це місто з далекого півдня і був смуглявий і гнучкий. І ще мав одну звичку: головуючи на зборах чи засіданнях, завжди праву руку тримав у кешені, ніби ховаючи там якусь несподіванку, а лівою вимахував найдивовижніші рухи в залежності від темпу промови. І знали всі — коли Дубов швидко почне моргати бровами і займає праву руку з кешені, значить — кінець. Вже мусить бути так, як він хоче. А помилявся він рідко, і тому всі йому вірили.

Дубов задзвонив і підняв руку:

— Увага.

Потім енергійним рухом одкинув копу вугляного кольору волосся, і на високому чолі лягло дві глибокі зморшки.

Тиша.

— В принципі я згоден з Лазьком, — почав Дубов і зробив паузу.

— Але... — продовжував хтось з гурту.

Дубов швидко заморгав і рвучко вихопив з кешені руку.

— Але вважаю, що виключати їх поки не треба.

I. Кириленко

— Чому? — здивовано запитав Лазько, що сидів поруч. —
Адже...

— Ми не маємо доказів їхньої запільної роботи, а диспутувати на закритих зборах не забороняється. Це — з одного боку, а з другого — треба довести їм помилковість їхніх поглядів. Виключити ніколи не буде пізно, — закінчив секретар і знову спокійно поклав руку в кешеню.

Чекав заперечень.

— Правильно, — почулось декілька голосів.

— Що там правильно?.. Чого там чекати?.. Виключити —
й амба.

Дим у кабінеті заколихався і безформними сизими простирадлами поплав під стелю: його погнали туди чубаті голови, які раптом заворушились, захитались, поривчасто віynuли пасмами.

Пройшов шум, наче легкий вітрець заплутався в осокорах.

— Дай слово.

— Я не згоден.

— Досить обговорення!

— Голосуй, Дубов, якого чорта!

— До голосування прошу слова!

— Годі! Закрийся.

Пристрасти розпалювалися. Никодим стояв непомітний у кутку і почував себе ніяково. Він бачив, як рідні, знайомі й близькі товариші хвилювались, жестикулювали, виблискували очима так, ніби справа йшла про життя кожного. Дубов мовчки, спершись на стіл рукою, вичікував, стомлено кліпаючи очима, а поруч нього сидів Лазько й щось собі тихо шепотів. Мабуть він рішуче не погоджувався з Дубовим.

Никодим по звичці хотів взяти слово, але раптом відчув у середині якусь порожнечу. І здалося йому, що замість вогню у нього тліє головешка, що чадить і затуманює мислі.

— Так, так, — стукало в голову, — куди там виступати, коли немає „твердої“ осі, як каже Лазько.

— Ти мусиш взяти слово. Ти ж агітпроп. Ти мусиш сказати свою думку, — владно заговорив хтось невблаганний і терпкий. Ти юний агітпроп, що не втер'яв осі.

Никодим зробив рішучий крок вперед і підніс руку:

— Дубов... — та сказав він чомусь тихо, і голос його втону в безодні комсомольського гамору.

Він хотів ще сказати „прошу слова“, але змовк і тихо одсунувся в куток.

Тоді Дубов сказав спокійно й розмірено:

— Більшість, я бачу, стоїть за мою пропозицію. Отже, перед голосуванням дозвольте додати: райпартком поки-що рішуче забороняє виключати. Сьогодні з Лазьком ходили до секретаря. Тепер ясно?

— Чого спочатку мовчав? — кинув хтось з гурту.

— Демократія, товариші, демократія.

— Го-го-го.

— Ха-ха-ха!

— От „жук“!

Одноголосно ухвалили пропозицію, а потім секретар оголосив:

— Кінець, товариші. Порядок денний вичерпано.

Никодим тихенькови йшов з кабінету і, похиливши голову, йшов темним коридором.

Потім крізь гуркіт стільців і гудіння голосів він почув, як хтось здивовано запитав:

— А де ж Гринюк?

Відповіді не почув Никодим, бо стільцями загриміло ще сильніше, і юрба почала виходити з кабінету. Він поспішав додому: йому хотілось швидше опинитись на самоті, щоб перевірити себе, проаналізувати думки і дати собі відповідь:

— Що ж це? Невже я справді упав духом? Чи це тимчасове?

Хотів скупчити думки на опозиції, на своїй агітпропроботі, а перед очима настирливо ворухився роздавлений Сенька і було від того боляче і тоскно.

І ще хотілось Никодимові думати про Катрині очі, про зустріч з нею, і про далекий свій райком у степовому селі.

Та голова, наче набита клоччям, байдуже і механічно відштовхувала всі думки. Так м'яч відштовхується від стінки.

Повертаючи за ріг, почув позад себе палкі суперечки райкомівців. Мабуть Лазько й досі лишився при своїй думці, бо його терпкий і розмірений голос найвиразніше чув Никодим.

А на розі — пивнушка, і з одчинених її дверей нахабно виризаються п'яні голоси і згуки одчайдушної музики:

Гоп, со смиком, это буду я!

Вы послушайте меня, друзья,

Та-ра-ра, та-ра-ра, та-ра-ра, та-ра-ра,

Гоп, со смыком, это буду я!

— Прокляте, незрозуміле місто. Прокляття вічних контрастів тяжить над тобою, — з болем проскрипів Никодим і, зігнувшись, з похиленою головою, прискореними кроками попрямував додому.

І. Кириленко

А там, на селі, він був таким безжурним хлопцем. Горів у роботі і співав з комсомольцями „Гвардію“.

От тільки місто загадкове, місто надавило на нього, мрійного романтика, вагою свого нерозгаданого феєричного буття.

Кімната зустріла Гринюка байдуже, холодно. Зранку неприбране ліжко нагадало чомусь про Куцого і його дружину Мері. Кілька примірників „Правди“ безформно розплатилися біля столу і від них на Никодима війнуло вбивчою логікою тез. Три стільці стояли в великому безладді, при чому тільки один з них був порожній. Два ж його напівпокалічені друзі були завалені книжками, газетами, брошурами.

З кутка, невдоволений з такого „порядку“, мружив очі Ілліч. Никодим підійшов до столу, скинув кашкета і важко впав на стілець. Йому не хотілось порушувати тишу, бо так краще думати, самозаглиблюватись, аналізувати.

Стіл містився біля вікна, і сидючи, за ним, Никодим бачив, як місто куталося в темносиню шаль, усіяну електрозорями.

Вчора він зачаровано милувався з тої величної картини і вслухався в чарівну музику вечірніх вулиць, а сьогодні йому хотілось нічого не бачити, не чути.

Пасма буйного русявого волосся падали йому на лоба, на очі, а міцне підборіддя наче вгрузло в шкіряний одяг грудей.

І тоді за стіною Мері грюкнула кришкою роялю, зашаруділа нотами і ледве торкнулася клавіатури. Далі дужче, упевніше — і Никодим почув якісь одноманітні згуки. Чув він їх що-ранку і що-вечора і ці тарабанні згуки дратували його і заважали працювати. Мері грала гаму.

Никодим сердився.

Чому ж тепер вони здалися йому чарівною музикою, що полонить, зворушує його істоту?

Так. Никодим почув себе самотнім, наче общипаний дуб в широкому степу при дорозі. В такі хвилини йому хотілося, щоб тут, біля нього була мати або сестра і щоб вони ніжно, ніжно, ніби малу дитину, теплими руками гладили його по хворій голові.

За стіною вмирали останні акорди. Мері з силою вдарила по клавішах і з грюкотом закрила кришку. А згуки гули, билися об стінки опецькуватого роялю, наче просилися на волю. Врешті за-тихли, ніби впали в чорну безнадію.

І пригадав Гринюк, що мати вже давно померла, а сестри він ніколи й не мав.

Раніш, коли приходив сум і брав в обценьки його безтурботну голову, коли в міському гаморі відчував себе самотнім, він знав, як

дівчатись. Йшов у районний клуб, де що-вечора гуло, як у вулиці, а Катя грала йому на піяніні бадьорих комсомольських пісень. Потім з якогось приводу спалахувала суперечка, і Никодим не йшов далі, поки не переконував свого супротивника. Веселою юрбою поверталися додому, співали, жартували і Катя завжди чомусь створювала і сміялася тільки до нього.

Було радісно й надійно. До чорта зникала самотність. Никодимові хотілось роботи, боротьби, горіння. Він з піснею влітав у кімнату, роздягався і, вже стиха мугикаючи собі під ніс, перекидав купу книжок на столі: „щоб його почитати на сон грядущий“.

Хотів Никодим і сьогодні сходити в клуб, але пригадав, що Катрі там немає, і ще нижче впали русяві пасма на високий білий лоб.

По коридору простукали дрібні кроки і за дверима почувся товнений голос:

— Никодиме Григоровичу, до вас можна?

— Ах, чорт тебе несе, — подумав Гринюк, рвучко схопився на ноги, одкинув чуба назад.

— Увійдіть.

З напіввинуватою посмішкою в куточках підмальованих губ, на порозі стояла Мері. Висока на зріст, струнка і гнучка, наче в'юн, вона, манірно виставляючи зодягнені у рожеві панчохи ноги, зробила від дверей два кроки. Потім глянула по неприбраній кімнаті і великі голубі очі на мить презирливо звузились.

— Прошу сідати, — бовкнув Никодим, обертаючись до Мері.

Та вмить зігнала з лиця тінь огиди і презирства. Стояла, одною рукою розправляючи зморшки розкішного східнього халата, другою одкидаючи підстрижене світле волосся з рівного, ніби виточеного чола.

Дивилась на похмурого Никодима і в очах грали жадібні вогники. Мабуть Мері пригадала Куцого і думкою рівняла його з Никодимом. Очевидно, порівняння було на користь останнього, бо непрохана гостя рішуче тріпнула волоссям і заговорила веселим, з усмішкою, голосом.

— Ах, Никодиме Григоровичу. Який у вас поетичний безпорядок. А книжок скільки. Іч, розумний! — вона, виблискуючи білими рівними зубами, швидко сіла на перший стілець і, зиркаючи на Никодима, поклала рівну, виточену ногу на оголене коліно другої.

Никодимові хотілося серйозно запитати її, чого їй від нього треба, та він тільки міг сказати, непомітно натягаючи простирadlo на розкуйовджену постіль:

— Вибачте, я не міг своєчасно прибрати кімнату.

I. Кириленко

— Ах, прошу, прошу! — захвилювалась Мері, не зводячи погляду з зніяковілого обличчя Гринюка. — Я ж розумію. Вам так багато роботи.

— Так, роботи, дійсно, багато, але це пусте, — промовив Никодим, підводячи очі і сковзнувши ними по виточених ногах настирливої сусідки. В голові буйним водограєм забурлила кров і лоскотними хвилями розлилася по тілу.

— До того ж ще вам треба боротися з опозицією, проти Троцького, Зінов'єва... Одно слово по-лі-тика...

✓ З цими словами вона ще вище підкинула ногу і примружила свої зелені вогкі очі. І невідомо було, глузує вона, чи заграє з Никодимом.

— Ясно... а вам що до того? — з притиском відповів Никодим. Його дратували і напівголі ноги, і розкішний халат, і пахощі, що йшли від неї, і нахабне копірсування в його справах.

— Врешті, чого треба від мене цій барині? — думав він, а очі проти волі злодійкувато затримувались на привабливих лініях маленьких ніжок.

І виходило так: вона говорила, а Никодим тільки слухав і мовчав, червоніючи, мов школяр, що нашкодив.

А вона казала:

— Не треба хвилюватись, мій любий сусідо. Я знаю, вам неприємно, що різна безпартійна сволота говорить про партійні справи. Чи не правда? Ха-ха-ха!

— Я не хвилююсь, але...

— Звичайно, звичайно, — перебила його Мері, — але ваша помилка в тім, що ви обов'язково хочете зі мною посваритись. Хіба я вже така погана, недобра. Ну, скажіть, — обережним тоном допитувалась Мері і чомусь так розгонисто перекинула ногу на ногу, що халат частими зморшками ліг на оголеному коліні.

— Та ні ж... Тільки про що нам з вами говорити, — почервонів Никодим, помітивши поривний рух ноги, а в голові майнуло: „самиця“.

— Хіба ні про що? Он які ви. А я, дурна, думаю собі: Куцого нема, поїхав на два тижні в командировку. Самій сумно. Дай, думаю, зайду до сусіди, — стиха заговорила Мері і засміялась так загонисто і в'їдливо, наче викликала його на герць.

Від того сміху ще дужче зчервонів Никодим, і йому раптом забажалося втекти звідси, кудись далеко, далеко, щоб не бути більш у своїй кімнаті, не чути облудного, дражливого сміху Мері, не бачити її рожевих колін.

— Хочете, — продовжувала та, — ходіть до мене, я вам заграю хороших речей. Я гарно вмію грати, — додала вона і знову захихикала,

не так стримано й слизько, що кров Никодимові гаряче вдарила в голову і на чолі виступили великі теплі краплини.

— Ну, підємо? — Підморгнула Мері, пройшовши повз отороплого Никодима, і, вигинаючись пантерою, голосно зашаруділа шовком свого халату.

Никодим далі не міг. Ще хвилина — і він кинеться на Мері і забуде все, все... У скронях настирливо стукають молотки... Чомусь пригадав Лазько... О, той би швидко знайшов вихід із становища. Або негайно й рішуче попрохав би цю почвару, або... Врешті, невідомо, що зробив би Лазько, тільки не сидів би йолопом.

Мері знову сідає, але не на стілець, а на ліжко.

І раптом Никодим швидко натягає кашкета, дивиться на годинник і, опустивши очі долу, похапцем говорить:

— Вибачте, я забув, у мене об одинадцятій засідання.

— Вночі засідання? — робить здивовані очі Мері, але Никодим уже в дверях.

— На все добре... Я можу спізнитись. — І на бігу застібуючи шкiрянку, мчить по сходах униз.

— А все ж таки ви до мене заходьте! — гукає йому вслід Мері.

Вона прекрасно знає, що ніякого засідання у Гринюка нема, вона розуміє справжню причину його дезертирства і тому, роздягшись і впавши у пухке ліжко, примружує ласі очі, потягається і мрійливо зідхає.

— Чудачок. Все ж рівно буде мій.

Конторщик Антін чекав Катрю на розі двох темних завулків, що губилися десь над річкою.

Коли підійшла, рвучко схопив за руку.

— Ходім! Вже давно час.

— Невже спізнилась?

— На 10 хвилин. Але, знаєш, треба поспішати, — пошепки говорив Антін. Від того Катрі стало якось не по собі.

Мовчки пішли, минаючи невеличкі будинки, з освітленими перекошеними вікнами, завішаними фіранками.

Катрі хотілось поговорити з Антоном, та тільки скосила очі на його зігнуту постать і вирішила краще не починати розмови.

Біля похмурого двоповерхового будинку їх зустрів невідомий Катрі юнак у довгому пальті і в вухатому капелюсі. Він не зупинився, навіть голови не повернув, а тільки (почула Катря), вирівнявшись з Антоном, ледве чутно щось прошепотів. Трохи тихше відповів Антон:

— Своя.

I. Кириленко

— Що це за тип, що значить „своя“, кажи! — борсала Катря за рукав свого провожатого.

— Диви, що ж тут такого? Це наш вартовий. Щоб хтось зайвий не зайшов.

Вони по дерев'яних рипучих сходах, тримаючись в темряві за поручні, підіймалися на другий поверх.

— Скажи мені, Антоне, на чорта ця конспірація?

— Потім, потім дізнаєшся, — кинув той і двічі вдарив у двері.

— Ми прийшли, — обернувся він до Катрі.

Тоді з-за дверей почулось коротке, сухе й тривожне:

— Хто?

— Антін.

Кладнула заціпка — і Антона з Катрею поглинула чорна паща дверей.

Ще один зворот, ще раз кладнув замок — і Катря опинилася у великій, напівосвітленій кімнаті. Від того, що в кімнаті не було меблів, вона здавалася ще більшою. Тільки під правою стіною самотньо стояв великий стіл, безладно навантажений книжками та паперами, а в глибокому кутку — сіре парубоцьке ліжко. Було ще щось з четверо стільців, та вони справляли вражіння випадково занесених в цю простору кімнату.

От і все, що помітила Катря, опинившись в сірому тумані цигаркового диму, око на око з десятком невідомих їй хлопців. Глянула уважніше. Сковзнула по обличчях: жодного знайомого, жодної дівчини. Стало ніяково і брязко, наче опинилася в ворожому оточенні.

— Чого мене сюди занесло?

Очима почала шукати Антона. А він, киваючи в бік Катрі головою, говорив.

— Робітниця з нашої фабрики.

— Ого, це добре.

— Значить представниця жіночого пролетаріату.

— Молодець, Антін.

Катря чула ці зауваження і від них почувала себе ще ніяковіше.

— Та сідайте, чого стоїте, — зі стільцем в руках підійшов високий на зріст юнак і спинився, дивлячись їй просто в вічі.

— Будем знайомі, товаришко, — простяг він руку — хазяїн цієї стайні, чи то пак кімнати, студент інгоспу — Янський. Прошу сідати.

— Павленкова, — сухо відповіла Катря, взяла з рук Янського стільця і, поставивши його недалеко дверей, зручно вместилися, підібравши ноги під себе: мовляв, що ж далі?

Янський щось шепотів Антонові, потім ледве помітно кинув погляд на Катрю і замовк.

Антін у відповідь стверджуючи хитав головою.

— Здається всі,— кинув оком господар кімнати.

— Всі, всі, можна починати.

— Покличте Степана, чого він там огинається. Вже ж всі зішлися,— запропонував хтось з кутка.

— Цього не можна. Вартовий потрібен,— спокійно одказав Янський, і Катрі вчулися в його голосі владні нотки.

— Мабуть лідер,— майнуло в голові,— але що це справді таке: збори комсомольців, чи якась таємна організація? Цікаво, що з того буде.

Вийшов до столу Янський, сперся на нього руками, обвів поглядом присутніх і спинивши свій зір на Катрі, сказав:

— Гадаю, можна починати. Заперечень нема?

— Нема... Починай...

— Прошу обрати голову й секретаря. Намічайте кандидатури.

— Нащо ця буза?— знову обізвався голос з кутка.— Головую сам, а то тільки час гаємо.

— Дай слово,— звернувся до Янського Антін.

— Говори.

— Я, товариші, в принципі проти пропозиції Миколи. Ми мусимо на своїх зборах провадити стопроцентну демократію. Ми ж боремося проти зажиму, проти апаратчиків. У нас завжди мусять бути тільки обрані керівники.

— Диви, який промовець, а на фабриці двох слів не зв'яже.— подумала Катря,— цікаво.

Головою обрано було Янського, секретарем — Антона.

Останній поважно, з почуттям власної гідности, прощтовхався до столу і гордо зиркнув на Катрю, мовляв, дивись, як мене тут шанують, не те, що на фабриці.

Збори вгамувалися, і голова оголосив порядок денний.

— Власне, маємо тільки два питання,— сказав він,— але обидва надзвичайної ваги для нас. Перше — вибори районної трійки, і друге — підготовка до загальноміського активу. Доповнень чи змін немає? — механічно запитав Янський. Звичайно, ні доповнень, ні змін не було, і голова почав викладати суть справи:

— Робота наша розгортається. До нас ідуть товариші з виробництва (при цьому він глянув на Катрю і потім уже весь час не зводив з неї очей). Нам треба обрати трьох чоловіка, які б організовували навкруги себе нові кадри наших прихильників у цьому районі. Таке розпорядження центру. Заперечень немає?

І. Кириленко

— Немає,— похапливо, наче боячись, щоб хтось його не попередив, вигукнув Антін.

— Отже, намічайте кандидатів.

— Прошу слова — пролунало дзвінко, упевнено. Стало тихо, як у гробовиці. Всі механічно обернулися на голос і побачили:

Струнка дівчина підвелася зі стільця і дивилася просто на Янського. Обличчя їй зашарілося невідомо чого, чи то з люті чи з сорому, чи з нервового напруження.

— Товаришу голово, прошу слова! — повторила вона ще упертіше.

— Просимо, просимо, товаришко Павленкова. Так, здається, вас? — раптом заметушився Янський. Упевненість з його обличчя наче водою змilo. Воно було тепер запобігливе, очікуюче, трохи ніби стривожене.

— Так, Павленкова, але справа не в тім. Я хотіла дати товаришеві голові кілька запитань до голосування.

В кімнаті стало ще тихше. Чути було, як шкварчала цигарка того, що сидів у кутку.

— Отже, перше запитання: для чого обирати якусь трійку, коли є райком, обраний всією комсомольською організацією?

По кімнаті пройшов похлиплий шум. Ніби свіжий вітерець вп्लутався в жовте, осіннє листя.

Всі наїжачились.

— Наївна,— думали одні.

— Хитра,— думали другі.

— Тріпачка,— думали треті.

— Питання друге,— продовжувала Катря:— для чого й проти кого ви збираєтесь організовувати маси? Мені незрозуміло. Я, йдучи на ці збори, думала, що тут зустріну товаришів, які допоможуть мені розібратись у складних питаннях нашого життя. Я гадала, що найду тут правдиве розрішення своїх сумнівів, але бачу зовсім інше. Йде мова про якусь трійку, маси. До чого це? Принаймні, від Антона я про це не чула,— закінчила Катря, кинувши зневажливий погляд у бік президії, де згорбившись, наче під величезним тягарем, прищулено сидів Антін, та сполоханими очима бігав по кімнаті Янський.

Катря сіла на стільця і чекала. Хвилину панувала надзвичайна тиша. Раптом зчинився шум, в якому не можна було чути окремих слів. Хтось прохав слова, хтось гримав стільцем, когось турбувало, де подівся його кашкет, хтось закликав до порядку.

Катря глянула на Янського: той похапцем складав у портфель якісь папери і очима ніби хотів проковтнути скапцанілого Антона.

Катрі хотілося розреготатися з того переполоху, що внесла вона своїми запитаннями, та тільки прикусила мармуровими зубами горішню губу і мовчки стежила за поведінкою „лідера“.

Той вже опанував себе. Він підніс руку і вдавано спокійно проказав:

— Товариші, до порядку.

Вмить всі стихли.

— Товариші, я цілком розумію сумніви тов. Павленкової. Вона зперше на наших зборах і не дивно, що багато дечого поки-що не уяснила собі. Пропоную далі продовжувати збори, а після я дам їй відповідь на всі запитання. Згода?

— Правильно, — вихватився Антін, але Янський так зиркнув на нього, що той ще нижче схилився над столом і швидко зашкрябав олівцем по папері.

— Ну й демократія, — всміхнулася собі Катря, помітивши цю сцену.

Янський знову вже говорив, тільки чомусь не про вибори трійки, а про якусь куркульську політику, про різні ухили, часто згадував ім'я Леніна, а найчастіше чуже й незрозуміле Катрі слово „термідор“.

— Обов'язково треба розпитати Никодима, що воно значить це слово, що так нагадує помидор. Той знає, — рішила Катря і налагодилася слухати далі.

Янський входив у ролі. Про Катрю вже почали забувати і не зиркали на неї з-під лоба, а, повернувши голови до промовця, вслухалися в кожне його речення.

— Балакучий, — подумала Катря, — цей хоч кого вговорить, та тільки щось він не туди заїжджає.

Раптом у двері хтось голосно й сердито грюкнув.

І знову наче моментальна смерть перекосила всіх. Янський не закінчив слова і лишився з напіврозкритим ротом. Антін, здалося Катрі, хотів, мабуть, заховатися під стіл, але шарпнувся і закам'янів.

Інші мовчки зиркали одне на одного.

— Хто б це?

Тільки Катря здивовано дивилася на всіх і ледве втримувалася від сміху, що душив її і загрожував прорватися.

І чомусь пригадалася остання сцена з гоголівського „Ревізора“ і від цього було стократ смішніше.

Невідомо, чи довго б тривала така напружена злякана тиша, коли б з кутка не пролунав спокійний голос, що взивав „бузою“ пропозицію Янського:

— Чого ви отетеріли? От чудаки! То ж, мабуть, Стьопка.

I. Кириленко

Всі зідхнули так, наче скинули з себе щось важке й гнітюче. Так, так, це Степан. І чому тільки зразу про нього ніхто не згадав? Он тільки Микола напевне знав і мабуть нарочито мовчав.

У двері знову постукало.

Тоді Янський сіпнув Антона за рукав і голосно сказав:

— Ходім, подивімось хто, а ви сидить мовчки, бо все може бути. Обережність не шкодить.

Коли вони вийшли в коридор, хтось по дитячому чмихнув, та настроїв було зіпсуто і всі мовчали.

Тільки в кутку присадкуватий юнак промимрив, крутячи цигарку:

— Ну й шпана. Хтось у двері грюкнув, а вони вже й ікру метують. Чудаки, а ще й...

Він не доказав. Увійшли Янський і Антін. Янський сказав:

— Микола правий. Стукав Степан. Прохав сірників, бо припалювати нічим, а він же без цигарки не може.

— Ха-ха-ха! — розгляглося по кімнаті. — Ну й номер викинув!

— От шкет! Перебиває роботу...

— Конспіратор. Ха-ха-ха-ха!

— Пацан!

— Увага, — голосно проказав Янський, знову займаючи місце голови.

— Тому що вже пізно, є пропозиція засідання перенести на якийсь з найближчих днів.

— Не треба переносити!

— Кінчать давайте!

— Чого там маринуватись?

До Катрі підійшов Антін і, вхопивши її за рукав, не дивлячись у вічі, сказав:

— Ходім швидше додому.

— Ходім, — байдуже відповіла Катря і, кинувши в юрбу „Бувайте“, вийшла разом з Антоном, який чомусь дуже поспішав.

Йдучи коридором, Катря почула, що голоси в кімнаті раптом стихли і за нею слідом ніхто не вийшов.

— Значить, збори продовжуються, — мовчки рішила вона.

Було смішно їй дивитись на комічну фігуру полохливого Антона, що поспішав по сходах.

Внизу на вулиці Катря раптом обернулася, глянула просто в вічі Антонові:

— Слухай, Антоне, проведеш мене додому?

— Вибач, сьогодні ніяк не можу. Поспішаю в одній справі, а нам же не по дорозі.

— Ну, то бувай, завтра поговоримо, — сказала і, не давши руки, ~~впустила~~ сторопілого Антона біля входу в будинок номер шість.

А він постояв, доки струнка Катеринина постать заховалася в ~~темному~~ завулку, потім, озираячись, швидко збіг сходами на ~~другий~~ поверх.

Збори опозиції продовжувались. План Янського вдався. Катрю ~~дипломатично~~ виставлено. Вона поспішала в свою кімнату, де спить ~~спокладена~~ мати і блідий місяць лле срібло в невеличке віконце.

Думала:

— Який же таки справді йолоп цей Антін, та й „лідер“ також. ~~Галаган~~ — не зрозуміла їхнього плану. Та хай вам лиха година, засі-
~~дайте!~~ Тільки дуже ви полохливі, щоб що-небудь у вас вийшло...

— А про термідор обов'язково розпитаю завтра Никодима.

Окутане темносиніми присмерками місто дихало повними ~~грудьми~~. Ліхтарі на перехрестях вулиць щедро розливали золоте ~~світло~~. Десь за містом задьористо вигукував паротяг.

(Далі буде)

ВЛАДИСЛАВ БРОНЕВСЬКИЙ

ПІОНЕРАМ

Якщо серце в грудях тяжить —
Груди ріж і серце рви!
Шлях стели весні звитяжній,
Міст рамен і крові рів.

Якщо з пісні кров не бризне
Досить — люф зогрітих вплив,
Натуж очі! Зуби стисни!

В лаву стань! Не треба слів!

Що ж що давлять? Мають силу?
— Що кольбами чавлять твар?

Головою в мур — на вилом

В днів Бастілію — побідний марш.

В груди молот б'є — не тріснуть,

Стисни рот, хоч в роті крів.

Буде ще між нами ясно,

Буде радість, буде спів.

З польської переклав Меч. Гаско

К. ГОРДІЄНКО

СЛАВГОРОД¹⁾

День 1-го травня в Славгороді. Урочисте святкування славгородців, що в своїй діяльності завжди виявлять більш многогранну ініціативу, ніж навіть план саван Люшні; яскрава ілюстрація палкого ентузіазму славгородців у день революційного свята, що, до речі, приймається досить добре тут, пускає глибоко коріння нових звичок, буває молодими паростками нового побуту, цвіте трояндами...

Зелений день! Сонячний день! Небо з самого ранку — чисте, блакитне. З самого ранку на майдані товпиться молодь весняна. Сяканими барвами спідниці ясніють, обнімають вінком сині галіфе. І люд і природа на сонці міняється ясними фарбами. Сонце мерехтить день, теплими жменями сипле саяво на тремтливое віття дерев, душокосі голови, буйно зеленіють лани, іскряться перлами роси на травах, білим цвітом рясно вбралися сади, рум'яняться лиця дівочі. Заворожена весняним шумом світлолиця молодь з великими букетами запашного бузку в сонячній задумі бродить. Срібним дзвоном дзвенять білі корони дерев, борсається птах золотокрилий в прозорині дня, лящить з самого ранку, золотим дзвоном гудуть бджоли, джмелі. Скрізь завітчані арки, трибуни, легенький вітрець лопотить прапорцями, гаслами. Прудко б'ється пульс революційного підйому! Молоді лиця пахнуть радістю. Сьогодні перший день після довгої, нудної зими карусель вогняна в танку вихоревому закружить молоді голови, — збуджено виблискують очі, булькає кров у жилах. Серця парубоцькі сповнені завзяття — кожен заздалегідь обмишував собі дівчину — потонуть в сонячному кружлянні. Дівчата, пишні красуні славгородські, набравши в теплі жмені повно насіння,

¹⁾ Редакція вважає за потрібне містити художні твори, що висвітлюють темні сторони нашого життя. Таких творів чимало вже пройшло через наш журнал. Зокрема сатира А. Гордієнка „Славгород“ (в попередніх числах Гарту) дала багато рисних і яскравих фарб, що змальовували негативні явища в житті далекого сільського кутка. Однак таку установку, як у цьому останньому розділі „Славгорода“, редакція не може вважати за правдиву. Вона може звести пролетарського письменника на манівці „нігілізму“, що загрожують утратою будь-якої революційної перспективи. Від цього редакція хоче застерегти як письменника, так і своїх читачів.

Ред.

частують парубків, сором'язно позираючи на засмагли, рішучі лиця: кому - то випаде сьогодні щастя?

Скільки радості, несподіванок!

А сонце вогняними хвилями лле сяйво на трибуну, майдан.

Постанова була така: о десятій годині мітинг, тоді демонстрація, народні розваги, масове святкування, самодіяльність мас, гулянки, співи.

Ентузіазм, радощі з самого рання були безмірні. Яснобарвним вінком кружляла молодь на майдані, заглядалася на карусель сонячну.

Старі-то врочисто до церкви простували — голови щедро заялозені олією, лиця — святістю, похмуро, вороже подекуди, обминали революційний майдан, де гармонія завзято різала польку, кружляла молодь, безсоромно топчучи святість недільну.

Виглянцовими кроками бадьоро йшов Люшня святковою вулицею, тихо наспівував у такт плавної ходи „поливайте доріженьку, щоб не курилася, розважайте дівчиноньку, щоб не журилася“, — просто, радісно через майдан до парку.

... Сяють мідні труби на сонці, лиця — в куряві, оркестр гуде, організації з прапорами ідуть, — попереду піонери біленькі, чистенькі, школярі рябіють, службовці в новеньких краватках, в кучерях — жінки...

Розмістилися на пригорку, край майдану, де трибуна завітчана гілками бузку пахучого, сосною. Зачувши духову оркестру, що срібним громом глушила церковні співи, молодь від каруселі сунула до трибуни — яснобарвне море! На дзвіниці Спаса заспівали дзвони — синіми хвилями колихався гуд на головами — Булька майстерно перебирав божественні струни, глушив срібні громи оркестрові. Оркестранти тоді задля революційного свята напружили всю силу легенів, і церковні дзвони втопили в громах маршу. Заскрипіли сходи — суворі, обвіяні вітрами революції, лиця замаячили на трибуні — тут були — кого тут, тільки, не було? — Люшня, Тур, Головня, Рідкакаша, Орел, Бугаєнко, Вишиваний, Вирвихвіст, Чичибаба (ще чимало хотіло злізти, та трибуна зловісно заскрипіла) — озирали залюднілий майдан, що матиме сьогодні велику радість послухати всіх видатних промовців. Люду було чи не більш, ніж на водохрещі або ж храм, на Маковія.

Між собою промовці зирнулися — в більшій нерішучості, ніж гості, на стіл перед якими поставлено клюквений кисіль, вагалися, кому першому починати.

Коли Люшня зліз на трибуну, сонце пекучим промінням чвиркнуло йому межі очі. Провівши рукою по чолі (мов ізнявши тягар

минувши віків), він виставно вип'яв груди, сперся на теплі поручні. Це був енергійний, рудий революціонер. В синьому галіфе, заглянцтованих чоботях, сатиновій сорочці, підперезаний ремінцем — на обличчі його не було жодних ознак втоми — енергійне, чисто виголене буяло здоров'ям.

Металевий голос його розітнув череп'яний гамір, могутньо залунав над воловим майданом. Люшня був ще палкіший ентузіаст-революціонер, ніж голуб'ятник. Гарячковий вогник блимнув йому в очах. Він завзято гунав кулаком у поручні, трошив твердині капіталізму. Обличчя його таке було зле і напружене, наче він намагався перегризти шпагата. Завзято кладав широкими щелепами, могутніми ударами забивав осиковий кілок в домовину буржуазії. В запалі гукав: Ми мусимо тут виявити свою міжнародню солідарність! Метав блискавки гніву: Хай про це знає вся світова буржуазія! Люшня, як відомо, був чудовий промовець і завзятий гармоніст... Коли промовляв він... де там! — ну, далєбі краще, ніж грав на гармонію. Глянувши на той бік, де кучерявилися на сонці русокосі голови — червоними маками, цвітом яблуневим — хусточки, мішма, Люшня крутнув пишного, нафіксатуареного з рудим підпалом уса, сказав: ми розкріпостили жінку! Жінка раніш була наймичкою свого чоловіка. Тепер вона нарівні з чоловіком керує державою (закала, тало безліч сердець під батистовими блузками, безліч тоскних зідханнів полинуло, так, що над майданом стало навіть парко). Да! — Рішуче, мов у капельмейстера, обличчя Люшневе пашіло завзяттям. Підкручуючи нафіксатуареного вуса, то, в перемішку, гупаючи кулаком у поручні, він у своєму ентузіязмові досяг найвищого патосу. З оцієї трибуни він відчував себе більшим володарем над тисячною юрбою, ніж той, що літньої спеки поливає із шланги міські вулиці. Батьківський погляд, метнувши вздовж струнких піонерських лав, що уважно слухали слова палкі, ловили мух на спинах приятелів, — милуючи юнні лиця хлоп'ячі, русокосі голови, Люшня ласкаво, ніжно посміхнувся: Діти — наше майбутнє (брєніли радістю слова його)! Діти — краса життя! Квіти прийдешніх поколінь. Надбавка на пляшку пива по 2 копійки протягом тижня дасть нам змогу незабаром подбати про здоров'я, розумну розвагу нашого молодого покоління літньої пори, шляхом організації спортових майданчиків, футболу, крокету, різних гриш... Промова Люшнева справила на слухачів велике вражіння — перестали навіть насіння лузати. Зворушені палкими словами, діставали хусточки, витирали спітнілі лиця. З церкви люд повиходив, оточив теж трибуну, роти пороззявляв. Довго ще енергійні слова Люшневі метали блискавки, громи, трусили світ, запалювали славгородців чи не більшим ентузіязмом, ніж

апетитом. Адже промовляти менше години Люшня вважав ще більше незручним, ніж, приміром, перестати танцювати на весіллі, коли ще музика грає.

Гримнула оркестра, срібним громом заглушила прояв бурхливого ентузіазму на майдані.

Люшня зііз з трибуни, вдоволено відсапнувався, витирав хусточкою спітніле обличчя. Тоді, урочистіш, ніж свашка роздає шишки на весіллі, дарував піонерам брошури, цукерки, викликавши цим загальне замилювання юрби. Піонери з насолодою смоткали цукерки, слухали промови.

Зате вже як заговорив Вишиваний! Ну ж і заговорив! Це вам не катедральна красномовність XVII сторіччя... Це... Ну, да-лебі, краще промовляв він, ніж вірші писав.

Вдарила м'язиста рука в наковадло щастя, відгомоном покотилася хвилі радості по всьому світу.

Коли промовляє Тур — стискає кулаки. Люшня, промовляючи, кулаків не стискає, а більш розмахує руками, мов би голубів ганяючи. Вишиваний — кулаків не стискає, руками не розмахує, а відкидає з чола довге волосся.

Зачудована цими плавними, красними словами, що так відрізнялися від попередніх промов, юрба дух притаїла.

...Вогняне динамо блискавками запалило світ. Загупали молоти будівництва на ковадлі щастя. Простяглися золоті рейки до сонця. Спалахнув огняний стовп... Засяла червона зіронька. Мов молода, прийшла нова завітчана трояндами доба...

Пророцького патосу набрали слова поета:

...Чую твій крок цементовий... Нерви — дроти сталеві... Радіо-хвилі революції... Турбіни мозкової лабораторії...

— Ич, сволоч, шкварить! — захоплено скрикнув Люшня, замилований поетичною красномовністю Вишиваного. А райвиківці ще сперечалися, мовляв, — не адміністративна особа! Хоч поет і не адміністративна особа, — казав їм на те Люшня, — зате... Тепер сами переконалися.

Од промови поета присутні запалювалися чи не більшим ентузіазмом (блестіли очі, палали лица), ніж тоді, коли до славгородського кооперативу привозили бочку оселедців.

Поет з трибуни попав просто в могутні обійми Люшневі, що захоплено ляснув поета по спині: Ай да молодчага! Ай да показав! Ну ну!

За Вишиваним промовляв Орел.

Молодим завзяттям, нестримним пориванням віяло від його рубаних слів. Говорив він про нові непереможні кадри молоді, що в

цей день демонструють свою солідарність... Молодь завжди була в авангарді революції. Ми скажемо своїй молоді — помрїть! — і вона помре! — запевняв він.

Говорив він ще з більшим запалом (сталевий блиск очей, розпалене обличчя, широке чоло росою зрошене — краплинки поту), ніж драгував на базарі цапа. Бувало, зберуться в неділю молоді активісти. — Куди підемо, хлопці? — питає Орел, — до сельбуду? — До Черваня вип'ємо пива, — скаже один. — Може, ми спочатку подивимося газетку, — нерішуче пропонує Орел. — Ні, спочатку подивимося цапа, а потім газетку, — не втече. Ідуть — той за роги, той за бороду... Цап за ними! Потіха! Люд обступить, від реготу шкварки беруть. Мад'яр біжить, кричить... Всі очі палять (ех, молодість, буряна молодість)! Все це — ще в більшому захваті, з більшим ентузіазмом, ніж міські хлопці, зібравшись на громадську роботу в міському паркові, біля зоологічного саду, гойдають, розмахують слонові хвости (ех, молодість, горіння молодецьке, завзяття молоді!), викликаючи масове захоплення.

Коли Орел скінчив промову (заграла музика), захеканий, світло-розовий (відблиск непереможного молодечтва), зійшов з трибуни, його обступила молодь, справила бурхливу овацію. Непомірний ентузіазм обійняв юрбу, досяг апогею, коли заквітчаний гаслами — символ перемоги техніки, культури над дичавиною — оскаженоло форкаючи, продеренчав трактор, потяг, дуже легко, два вози пива.

Ще б, може, виступило чимало промовців, навіть напевне, адже на те революційного запалу їм не бракувало, та славгородці хоч і не любили, хоч і як приємно було їм потішити свої вуха, для чого вона, безперечно, ладні були до вечора простояти, не обідавши, — проте, шкодуючи промовницькі сили, що добре таки натомилися вже, почали розходитися.

Молодь в екстазі кружляла на сонячній каруселі.

Чимала юрба разом із Люшнею сунула до лісу — жвава, гомонлива, барвіста — відзначити день цей, там, серед запавної природи. Народня гулянка. Святковою радістю — мов нові полив'яні горшки, макітри на сонці — сяли лиця. О! Люшня вмів урядити хоч яке свято, парад, демонстрацію, гулянку, великий нахил до того мав він, краще його ніхто б уже не придумав, ніхто. Тому знали всі — де Люшня, там невичерпані веселощі — море, хочете душу розважати, ідіть за Люшнею, приємно час використати можна лише з Люшнею. Де Люшня — там годі скучати — нудьга та сум не полоскають людських душ — похмурих лиць нема там. То ж не дарма Люшня бажаний гість на всіх хрестинах, іменинах. Або який парад, демонстрація хіба може статися без Люшні? А що вже на весіллі —

то й казати нема що! Без нього й весілля наче не весілля. Кожен найповажніший славгородець за честь матиме запросити його до себе. На найпочесніше місце посадовить, а що вже господиня запишається — кислої капусти, огірка сама власноручно положить. Кожна молодиця зашаріється — наче бодягою натерта, коли він, мов молодий робфаковець, вдарить закаблуком, запросить її на тур вальса. Всі замовкнуть, коли він казатиме: „Мотроно Митрівно, а драглів таких я ще ніде не їв“ — з увагою прислухатимуться до кожного його слова, чи то він вітатиме молодих, як творців нових форм суспільства, завзято кричатиме „горька“, чи говоритиме про політику... — То ж голова! — казатимуть: — Видко зразу. Чоловік! Не гордує простим людом, дарма, що госуларствену службу сповняє. — А що вже дотепний! — Оце вже другу дочку видала заміж, — не без гордошів, бувало, скаже господиня. — Одну видала двічі! — Ви їх, Мотроно Митрівно, видавайте потричі, щоб ми у вас на весіллі гуляли, — скаже, бувало, Люшня. О, Люшня вмів сказати, розвеселити! Люшня вмів... Хто в Славгороді на такі витівки був здатний, дарма, що тут чимало славних штукарів?... Ще й досі славгородці за животи беруться... Хто вигадав?... Хто?... На весіллі в Горнируки, де Люшня гуляв, люд чесний розважав, так один дядько з веселощів без штанів на покрівлі танцював! Та хіба тільки на весіллі?... А хто так бабів на всі боки виложе, коли вони глину місять, хату вальцюють?

Отже, зрозуміло, коли Люшня махнув рукою, вся, так би мовити „активна славгородська суспільність“ (тут були й літні, а що вже молодиць!) вирушила на лоно природи відсвяткувати день 1-го травня (перед тим трактор потяг два вози пива), відсвяткувати так, як то личило поважному громадянству (не сидіти ж у Черваня, що його пивна, до речі, сьогодні зачинена, чи то на каруселі кружляти?).

Люшня ішов попереду плавним поступом, відбивав такт пісні руками:

	... Жаль, жаль.
Тенори:	... Мені буде...
Люшня:	Візьмуть...
Тенори:	... її люди...
Люшня:	— моя не буде!

А сонце — павук золотосяйний — заснувало землю іскряними тенетами, прозорий день — мов балерина струнка, біла, обсипана фіолетовими зірочками, що плавно розводить руками...

Весна була пишна і рання. Густо вбралися дерева листям, вибіракали пуп'янки, насіння в землі, кров розтопленим смальцем текла в жилах. Прохолодою війнуло узлісся. Ліс радісний, мов молодий юнак, стояв мовчазний у тихій задумі, таємниче чекаючи на щось нове, несподіване, що незабаром і неминуче з'явиться — між стовбурами замигтіла яснобарвна юрба, весняним гамом, мов птахів зграя, сповнила узлісся.

Весь ліс, куди не глянути, скидався на якусь загадкову зелену мрію.

Бризчали пляшки з пивом, розсаджувалися жваво, гомінко, гуртаними, — дбайливе жіноцтво порозстелювало скатерки білі, потрошило туфлі, косики — пиріжки, пампушки, всяке печиво, витвір пухких мистецтв рук, палало жовтогогарячими барвами. Десь узялися самовари — привором серпанком димок слався, ніздрі лоскотав. Янтарева настійка в маленьких графінчиках, гіркий шум пива на сонці іскрилися, янгували око. Було захисно, тепло, радісно! Благодатна доля твоя, жінко! Життям накреслено благословенну тобі ролю — чарувати душі, хвилювати серця, запалювати яскравим полум'ям!... В екстазі почувань Люшня припав до виплеканої, вирізбленої, мов у Джіоні, руки Приндихи, що розставляла чарки вряд. Вона докірливо-підум'яніло глянула на нього: хай не пустує... Люшня покійно схилив голову. О, Люшня вмів!... Люшня — душа товариства. Де лише з'являлася його сонячна, в синьому галіфе, зафіксатуареними усами постать — легко ступав виглянцований чобіт, там життя било буйним — бреніла гітара, жіночі лиця світилися, червоніли дівчата — там гармонія харчала радісними рипами... І він скрізь встигав, скрізь, — жемтавий метеор у сатиновій сорочці, — заглянути, развеселити, бризнути дотепом, жартом, мідно, мов мідяком. Звичайно, найбільший скуп розмістився на сонячній галявині (майже всі відповідальні робітники зібралися тут — з жінками і без жінок), де срібний незрівняний лідер Люшня хором правив, де білозубим дзвоном заходила Приндиха. Пишнорум'яна, з барвистим вінком на голові, мов весняна парівна, кожним повільним рухом око причаровувала, особливо ж коли наливала чарки.

... Яснополум'яною цівкою лилася густа настояйка, булькала в горлі — питво радості! Полум'яніли думи...

- Вип'ємо! — гукнув дід Триндиричка.
- Та вже так, — ковтнув дід Каракай.
- Хай, хай і старі, — кахнула Пшиндичка.
- Ич, молода! — квакнула Порошуха.
- А краща за молоду, — рохнула Яловнариха.
- Гей, ви, баби! — гукнув Птушка.

- Чого гукаєш? — каркнула Чучмариха.
- Чого галасуєш? — цвірінькнула Кушійка.
- Припиніть розговори! — гиркнув Шпанделька.
- Сиди там, сиди, — плямкнула Веремійка.
- А ну, баби! — гукнув Горпинка.
- Ич, старий! — кумкнула Веремійка.
- Ич, старий! — пирснула Риндичка.
- Хоч старий, — буркнув Гиль, —
- та кращий за молодого, — чвакнув Тронь.

На хвилинку все стихло. Затуманілими, зеленими кружальцями пливла галявина. Соковито плямкали щелепи, блистіли супокоем масні лиця. Пекло в грудях. Соковита млість теплими хвилями розливалася в тілах. На мить обважніли, а тоді, мов утратили чуття ваги, легко вітали над землею, в зеленій прозорині белькотіли неповороткими язиками.

— Ой, я п'яна! — блаженно икнула Приндиха.

„Ой п'яна я та й валюся“, — завела Порошчиха.

... Зачарована млосним скрипом дерев, галявина прислухалася до гомону пташиного.

— Ану, баби, затягніть! — сказав Шпанделька.

— А ми послухаємо, — сказав Тронь.

— А ми послухаємо, — сказав Гиль.

— Починайте ви! — заверещала Куріпчика.

— А ми послухаємо! — загаласувала Гилица.

Люшня, хильнувши останню чарку густої, мов дьоготь, настойки, що прямином духом ударила йому в голову, прицмокнув, обітер уса, спорожнілим поглядом дивився на графін. Туманкуватим сумом затягло йому очі. Пукастою досадою блимала галявина. Гулянка була в тому теплому захваті, коли хочеться все довше та буйніше полум'яніти, злетіти в якесь незнане буття... та не вистачало питва.

Жвакали голодні думи. Вже Люшня оббігав очима галявину, шукаючи меткого комсомольця, вже діставав блок-нота з кешені... Та Приндиха, загадково всміхаючись, повільно наодмаш стромила пухку руку в кошика, магнетизуючи цим насторожену кумпанію, дістала графінчика, що іскрився рубіновими переливами — слив'янка. Дикий, непереможний гук стряс так галявину, що мало не падало листя з дерев. Бурхливі овації справила кумпанія цій чарівній, винахідливій жінці. Палахкотіли радісно розчервоніли лиця, галас, гамір, регіт, вигуки, вереск петардою розірвався в лісі. Радість та булькала, однакою — в горлі графінчика та присутніх. Якись неслововодібні викрики, несамовиті вигуки, мов рев допотопного ящура.

— Хай живе жінка!—в запалі гукнув Люшня, піднявши шклянку пива, милуючись спітнілим, щасливим обличчям Приндихи. Всі, мов по команді, задля такого гасла, вихилили шклянки до дна — дружно, врочисто. Вдоволено відсапувалися.

— Ну і ж!..— тряс Люшня пишним вогненим чубом, від захоплення не міг слова вимовити. Рідко коли з такою ширістю він піднімав бокал. А тепер — хай налле отої, — придмокнув, приморгнув.

— Е, ні!— притисла вона пузатого графінчика до пишних грудей, голублячи, — то не всякому!

Люшня отетеріло витріщив очі. Галявина заходилася регітом. (Мовляв: ич, бісова жінка, ще щось вигадала!)

— Ов-ва! — скрикнув Головня.

— Це так! — фаркнув Тур.

— Ну-ну! — чмихнув Шпанделька.

— А що? — зойкнув Чичибаба.

— Піймав? — пирснув Рідкакаша.

— Чув? — чвиркнув Вирвихвіст.

— Знай! — пшикнула Пшикдичка.

— А-а-ха-ха! — запорошчала Порошчиха.

— Товариші, змова! — зарепетував Тур.

Та коли Приндиха наставила повнокровну, з засученим, по шкляві вишиваним рукавом, руку, всі стихли. Вона б йому наллала, — лукаво пояснила, — та, на лихо, він не вміє пити.

Люшня отетеріло кліпнув золотавими віями. — Як то? — від здивування йому забило дух. — Як?.. Він?! Це так! Він не вміє пити! — Він, що перепива самого начміліції (а той, як відомо, перепива самого Тура... де там! Головню!) — не вміє пити?.. Та ж не він хіба палму первенства взяв у неї самої на іменинах? Не довів хіба, що з ним ніхто змагатися не в силі, — сам навіть Тронь (а той чи не перепива Самого Рідкакашу, — де там — Гиля!)? І тут, на тобі, маєш! Такої образи від неї він аж ніяк не сподівався. Ну, сказала б вже, що він, ну... не тямиться на політиці, чи то навіть, на конях. Зрештою, — хай навіть, — на голубах! А то...

— Коли мужчина п'є чарку з жінкою, — пояснювала, сповнена самоповаги Приндиха, усмішкувато позираючи на збентежене обличчя Люшневе, — треба неодмінно їй дивитися просто в очі!

В Люшні одлягло від серця. Ось воно що? — проясніло чоло йому. А й справді... він і не знав...

— А що? — пирснув Головня.

— Ага! — рикнув Тур.

— Це так! — чвакнув Чичибаба.

— Н-да, — промимрив Шпанделька.

— Знай! — кахнула Порошиха.

Сором'язно, провинливо, поставивши чарку, Люшня благаючи дивився на повнокровне обличчя, милував очима графінчика із слив'янкою.

...З вузенького горличка забулькала густа наливка, чарівною музикою напоїла душі.

...Втопаючи масним поглядом у великих телячих очах Приндишних, Люшня блаженно смоктав густий нектар — забивало дух йому, солодкою млостю напоєне серце збуджено тяпало, гаряча хвиля лизнула тіло, вогнем обпекла, булькало в животі, незрозуміле солодке чуття полонило душу; замирало тіло, тануло в просторах, легке, мов хмарка, плавно знижалося, летіло над прірвою, безоднею.

Всіма фібрами душі Люшня відчув справжню красу життя, мент, за для якого варто жити, горіти, полум'яніти!

— А що? — вивів його з небуття брутальний голос.

Люшня глибоко-вражено зідхнув, протер від цього зачарованого сну очі.

...Порожня пляшка, обведена золотим диском сонячного саява серед ізумрудної зелени, веселою барвилася, тремтливо-феєрична, вогняна, чудова, порожня пляшка, мов замріяна дівчина в буйному розквіті...

...Плавними хвилями попливли бурхливі акорди з-під кушів, дзвеніла гитара, Горицвіт-Чепуренко рвав струни, тряс русявим чубом, поблискував очима, дикий циганський вереск метнувся на галявині, та горласта гармонія заглушила. То молодь в окремому гурті справляла свої веселощі.

...Здрігнулася галявина, заверещала, попливла в сонячному танкові.

За гульбищем ніхто й не помітив блискучих очей, що самотньо буяли в зеленій гушавині— Олесь Вишиваний. Він, мабуть, не знав, що інколи втамувати м'ятежну душу, запобігти світовим скорботам можна навіть шоколадними цукерками або ж квашеним кавуном. А коли б навіть знав, то, можливо, він би теж мріяв. Тоскно, вперто, як лише вміють мріяти поети. Мріяв Олесь...

О, про що Олесь мріяв!

...Коли б музикою він був, то не квітчав би ці галявини трояндами ніжних звуків. І ніколи б не зважився спогадливо і тихо сльозами пісні колисати байдужий спокій цієї юрби. Ні! він тисячами тракторів пройшов би поля, луки соковитою ріллею. Проклав би на землі павутиння блискучих рейок, і бетоновими масивами заводів покликав би людей послухати свою юнацьку пісню, свої бадьорі мотиви.

Музики вгамувалися, витирали спітнілі, радісні лиця.

Задзенькали знов пляшки, заляскали корки — справжня кано-
нада — пінилося пиво в склянках, потім у горлі...

З веселими лицами слухали промови про день міжнародньої
солідарности, день боротьби пролетаріату.

Лиця враз ставали серйозні: починалися танці.

Втомлені, захекані, тоді знов пили пиво, весело слухали промови,
зосереджено танцювали.

...Приндиха пливе першою, руками розводить, притоптує дебе-
лими ногами (ноги — пляшки, поставлені догори низом), урочисто
везе задом (кістки її досить товсто обросли тілом), тіліпа грудьми,
енергійна, русява, буяє молодістю, життям! Танцювала вона, між
іншим, ще краще, ніж провадила жіночі конференції.

За нею Птушка вивертає, викаблучує...

А вже як пішов Люшня! Танцює та танцює, дрібнісенько,
вистукує, вистукує сива шапка, позичена, зсувається, на самісеньку
потилицю зсувається, наган з кешені висувається, все висува-
ється, а він креше, а він креше!.. А як пішов навприсядку!..
Наган ураз і випав... Галявина залящала сполохами. Як не
швидко метнувся Люшня — проте всі ж допримітили Люшнів наган —
символ мужности, героїзму. Захеканий, розчервонілий Люшня з
з войовничим виразом підпирав дуба, викликавши загальне замилу-
вання юрби, витирав спітнілу шию. Жінки лякливо мружилися,
шрійливо, сором'язно позирали на спітніле, сповнене мужности облич-
чя Люшневе, що підперезувався ремінцем. Колись на весіллі в Гор-
вируки гуляв Люшня. Гості в захваті кружляли, ходором-ходили,
вистукували, викаблучували, вінком п'яним Люшню оточили, спліта-
лися руками, белькотіли язиками — забуття! Шалений постріл, що
пролунав у розпалі весільних пристрастів, ледве не порозривав
серця, що з переляку позавмирили. Бандити, наскок, бомба? — бли-
снула думка в головах. — У Люшні наган випав з кешені. То-то
сміху було!

Орел дико гукнув, махнув руками, стрибнув на галявину, шквар-
нув „чичотку“.

Навкруги була чудова понорама — дугами скріплені ниви, яри,
мов нори лисячі, косогори — зелені піраміди, луки хвилями стели-
лися, на них флегматично бузьок бродив...

Гурт молоді на галявині (скріпили берізки) грав у лото. Дру-
гий гурт, під сосною — в підкидного дурня — завзято картами
збивали носи — червоні, мов маки. Хто у фільку різав, хто гово-
рив промови, а хто на балалайці бренькав, пив пиво. З другого
краю галявини, під розложистим дубом, гурт хлопців, обнявшись,

К. Гордієнко

співав — у такт хиталися, поважно вилискували спітнілими лицами, завзято клацали білими зубами, — а Максим Квочка в колі парубоцькому — виставніжка славгородський, — чудесно так жіночим голосом виводив, чисто та млосно, мов справжня дівчина.

Мов ведмідь за сарнами — за дівчатами ганявся Тронь, голова бурякового товариства. Дівочий вереск розтинав гамір святковий.

Лише в одному гурті набрався артистичний хор. Приндиха, закинувши назад голову — мов тонкі шнури наміста, червоні складки облягли її білу, повну шию, — святкова радість сяла в її телячих очах, парою віяло від вишневого обличчя з золотавими бровами, виводила повногрудим сопрано —

Посолила огірочки
Близько над водою,

Дзвінко хвилею тужили голоси —

Поливала огірочки
Дрібною сльозою.

Рвалися в далечінь польову —

Ростить, ростить, огірочки,
В чотири листочка.

Тремтіли густою тугою —

Не бачила миленького
Чотири годочка.

Сумною надією бреніли —

Тільки тоді побачила,
Як череду гнала...

Розважалися славгородці непримушено, стихійно — в залежності від власного темпераменту, нахилів — співали, танцювали, мріяли, пили пиво.

Горицвіт-Чепуренко, оточений вінком яснобарвним, дівочим, сидів на пеньку, рвав струни гітари, акомпонував Олесеві Бугаєнкові, що в драматичній позі співав баладу кохання, патетично шарпав груди, завзято тряс русявим чубом, виводив палко, бурхливо:

„... Жар безумний в груді зата-я-я...“

В тому ж гурті, де сиділи відповідальні робітники, точилися серйозні дискусії про політику, знахарство.

Дід Каракай, Триндиричка, Куш, Ротань — почесна сива гвардія — ніжила свої засмалені мудрістю сиві бороди на сонці (в діда

Каракая — лисина засмагла, мов диня, в Триндирички — скидається на огірок), мудрі, мов індійські набоби, сиділи підібравши ноги, смалили кістляві спини —

спокійна, як істина, точилася філософія тут —

— ... соціалізм, — нерухомо дивився вицвілими очима на зелені луки дід Триндиричка (лисина — огірок), — це все д'но... щоб люде всі були рівні... всі... як у лазні...

Куш, примруживши очі на сонці (він багато пляшок пива випив сьогодні), ворухив довгими жилавими пальцями, що кумедно то-пирщилися в різні сторони, — в животі йому булькало, в голові теж.

Йому б кишечки вимотувати, кишечки, — артистично ворухив пальцями, — почик у глибокій задумі.

Дід Каракой мріяв менш про соціалізм, більш — про баштани, Ротань — про пасіку.

Мудра, сивоборода гвардія!

Молодь подекуди розбрелася парами, рвала квіти весняні. Ліс перекликався дзвінками голосами.

Русява дівчина (ота, що бровами мірить) мрійливо біля берізки обривала пелюстки якоїсь квітки, ворушила губами: любить-не любить...

Осторонь, на сонячній галявині, сиділа комсомолка Зіна. Обличчя її, мов тиква, всміхалося сумішкою руди і олива, вкрилося до самого волосся яскравим глянцем. Зеленою в дівчини виходила та усмішка, коли падала тінь від гилки, та раптом обличчя її обливалося оливом з перепаленою міддю, коли крізь віти пробивався сонячний промінь (як це діється — добре знають гончарі). На її теплих колінах лежала буйна голова Олеся Вишиваного. Дівчина задумано гладила високе чоло йому, завиті фіялковим сумом кучері — солодке, мов березовий сок, чуття м'якою втомою котилося по розслабленому тілі, клейстером обліпило кожну жилку, — заплющивши очі, поет читав їй свої вірші.

Дівчата віддалік зіпилися мрійливими поглядами, старанно розхитувалися, обнявшись, урочисто, протягло, виводили:

Белая роза — знакомство...

Красная роза — любовь...

Желтая роза — разлука...

Де ж дівся Люшня? Де дівся золотавий лицар? Душа сьогоднішнього дня? Посмутніли галявини! За веселощами та гульбищем ніхто навіть не помітив. Люшня — а! А-у! — лунали тужливі лісові голоси. Куди щез він? Так несподівано, загадково! Та й чи він

хіба один? Подався квіти рвати? Так ні, — Приндиха була тут — блукала бездумними очима, підозріло приглядалася до кожного захеканого обличчя жіночого. Прозора галявина, безмежний ліс! Скільки чудових закутків! Вабить м'яка травичка втомлене тіло — впасти, спочити, забути все. Обходили гурти, пари, що сполохано шарахалися, вздрівши сторонніх, — ніхто ніде не бачив. Всі були здивовані вкрай. Засмучено шелестіли берізки. Очі фіялкові, очі жіночі посмутніли, померкли. Де дівся запал той, веселощі? Люшня-а! — гукали безнадійно, призивно. Як не пнулися лицарі славгородські — дарма! — ніщо не в силі розімкнути заціплені уста, оживити здеревілі лиця — уперто скучали. Чоловіки ображено пахкали димом, заволікали досаду насуплених брів (боже ж мій — начеб-то, справді, вже в Славгороді нема більш цікавих мужчин!). Мов незримий чарівник навів лісову нудьгу на пишне жіноцтво славгородське — даремне зусилля! Троню, з твоїм нудним басом, від якого листя обсипається, і твої, Горидівіте-Чепуренку, з гитарою і твої, Бугаєнку... Ніщо не в силі розвіяти тої липкої, мов дьоготь, густої нудьги лісової.

Ніщо? Чому ж це галявина раптом враз засяла, заверещала розпаленою радістю (мов чарівник махнув паличкою)? Дикий непереможний гук потряс дерева. — Хай глянуть он туди! Лиця проясніли... Збуджено тіпалися серця, блесіли очі. Повними грудьми легко дихали — збуджено, радісно. Захоплені погляди всі повернули до містка... А там, що там робилося?

Б'ють копитом широкогруді коні, дугою вигнувши пишногориві шиї, гарцюють в хмарах куряви, на сонці вилискують могутніми м'язами, фаркають злими ніздрями, вогнем дихають, поблискують лютими очима.

Посередині ставний лицар Люшня на гнідому коневі в яблуках сидить важно, грізно. Обабіч — Тур, Головня. За ними — Шпагделька, Птушка, Чичибаба. Ну, й лицарі! Справжнісінькі лицарі! Ще як навмисне Люшня наставив долоню над очі (сонце промінням сліпить), дуже, дуже нагадавши цією класичною позою славетного слов'янського багатиря. Галявина на мить зацікавилася, зачудована могутньою красою лицарською. А й справді було чим замислюватися! Люшня хоча й був не кращим промовцем за Тура, та зате їздив на конях як! — Ставна постать, сидить, мов вилитий з бронзи. А кінь басує, а кінь басує! А Люшня сидить, а Люшня сидить! Так і здавалося, — десь несподівано загремлять срібні труби і лицарі стрімголов кинуться у бій. На бій, проте, лицарі не кинулися, а Люшня, діставши з кешені пляшку прозорої „зубровки“, помахував здаля. Бурхливими оваціями стрепенувся ліс... Урочисто ступали

коні... Чудових коней придбала пожежна команда! То ж не дарма брали з собою на Полтавський ярмарок відомого славгородського консультанта - конокрада Редьку. Нахиливши чола, лицарі в'їхали на галявину. Світилися радістю лиця жіночі. Обступили, засипали квітами героїв, що із скромним виразом, як і належить справжнім лицарям, героїчно, трішки сором'язно всміхалися, не позбавленими жужнявості, величними рухами дякували юрбу. Жінки знімали вінки з голів, кидали коням під ноги.

Ліс ожив, заметушився, загаласував хвилями радості.

Поставивши коня на припоні, золотавий лицар, урочисто мовчки взявши Приндику під руки, що радісно зашквотала, пишна, румяна, нові справжня лісова царівна, повів на зелену травичку, що просалася від радощів під важким задом. Бурхливим галасом заходився галявина. Знов пили, їли, вславляли славу лицарську.

... Над затихлою галявиною звиса вечір... Тихо шепечуть щось дуби берізка, а, може, то хлопці дівчатам?

На синьому небі золотавий човник пливе. Вогко пахнуть трави. Бренчить гитара. Тужливий голос дзвенить, лється чарівною казкою —

... И старалась она - а... доплеснуть до волны
Серебристую пену волны - ы...

На місячну галявину розпатланий Орел вилетів, фосфорично блимнувши очима, в нестямному запалі (молодість буряна!) з нагана просто в молодих — б-ба-бах! Порушено величний спокій природи. — А-ах!.. скригнуло кілька тоненьких голосів дівочих. Горластий ліс довго заливався луною. А Орел, виконавши бойову акцію, дико гукнув, метнувся, знов у кущі.

А декому, далекі, здалося, ніби молодик в небесних просторах зробив чудернацьке „сальте“, стрімголов метнувся в космічну прірву.

... Затремтів споконвіку величний ліс, міцно затаїв думу. Молодик з небесної високости цікаво зазирнув знов на галявину, де лише кілька опорожнених пляшок та зелена підв'язка zostалися свідками великого гульбища.

ЯРОСЛАВ ГАШЕК

ПРОГУЛЯНКА ЧЕРЕЗ КОРДОН

I

ЩАСЛИВИЙ ПОЧАТОК

Від Кракова через Червоний Камінь усього дві години йти до російського кордону біля Босотова. Але доки я пройшов це віддалення туди й назад, себ-то до кордону і з кордону до Кракова, минуло аж 1 $\frac{1}{2}$ місяці. Ця дивовижна пригода трапилася так.

Шість років тому в Закопаному я познайомився з молодим надхненим істориком, поляком Щешинським. Цей молодий чоловік був швидше передісторик, аніж історик, бо досліджував він могили і цікаві гробовища якогось народу невідомого, а в мені, яко у чеху, бачив представника території, де є ці логовища зкорчених кістяків.

Через це він прилип до мене ніби до Магурських печер, бо він крім могил вишукував ще й слідів печерного ведмеда і мав деякий час ідею - фікс, будім - то в річищі Дунайця мусить він конче знайти, крім якогось передпотопного черепа, ще й залишки печерної гієни. Пізніше він викинув цю думку з голови і одного дня повідомив мене, що ми поїдемо розшукувати могили.

Отже поїхали ми і в Кракові під Вавелем найняли собі кімнату у однієї вдови, колишньої дружини інженера Дембінського. Була це дуже освічена дама, пила рябинівку, вміла співати всі мазурські пісні, деклямувала сальні вірші, смажила сікане печення з праженим ячменем і варила нам каву з пражених жолудів.

Вона чудово знала всі околиці і часто ходила з нами в проходку до Затоми, Скавіна, а одного разу прийшла з повідомленням, що біля російського кордону, коло Босотова, за Червоним Каменем, у березовому гаю є могила. Там, як оповідають, татари закопали черницю.

Передісторик Щешинський поділував їй руку у знак вдячності, зазначивши при цьому, що їй за це ще й бог віддасть. Взявши з собою до кешені на всякий випадок п'ять корон, які у неї ж і позичили, одного чарівного серпневого ранку вирушили ми в дорогу через Віслу до Червоного Каменя в напрямку російського кордону.

Дорогою передісторик розповів мені, що останнього татарина посадив на коляку за поганство князь Марцій біля Канонії в Затоні року 1321, а черниці з'явилися в Кракові щойно року 1438. Отже оповідання про черницю дурниця — історичний абсурд. А проте якщо там могила має шипчасту форму, то це буде найліпшим доказом, що той невідомий нарід, що в такий спосіб ховав своїх мерців, доходив аж сюди, до цих країв, хоча й думають що найдальших його слідів треба шукати на сході недалеко Станиславова. Що до того, хто був цей невідомий нарід, можна лише догадуватися. Або це були пермські вогули, може бути що й варяги чи якесь племя прастарої мордви або узбеків, чи може прафінське, не виключено також, що й каспійські пермяки.

— Я собі виберу, — додав я.

Це розгнівало пана Щешинського.

— Певно ж не будете твердити, що то були скити, які згідно найновіших дослідів товклися біля Чорного моря і до цих країв не діставалися. На своїх мертвяків насипали вони найзвичайнісінькі могили, цілком прості бугри, ніби кинутий на землю кусок глини. Могили ці не мають ніякої системи, в них ви не знайдете ані краси, ані стилю, — це звичайні бугри, що їх насипає зінське щеня на луках.

Далі йшли ми мовчки. Передісторик був роздратований, а через це я його й не чіпав. Та це було тим більше небезпечним, що він мав при собі 5 корон, а я в себе — ані гелера. Не розмовляючи, зійшли ми на горбочок. Сили відпочинути коло неглибокого рівчака біля шосе. Пан Щешинський запитав мене серйозно.

— Ви маєте сумнів у правильності моїх поглядів? Вагаєтесь може що до предків варягів, мордви, перських вогулів, узбеків? Не знаєте може про існування племен прафінських? Не певні, що існують шипчасті могили? Чи маю я вам доводити, що я знайшов сліди самоїдів у долині біля Підволочиська? А біля Самбора знайшов у кручі сліди культури мешеряків — шматок надтріснутої кістки з типовим надрізом? Якщо маєте сумнів у цьому — скажіть, я вам доведу.

— Рішуче ні чому не заперечую.

Це його заспокоїло і ми пішли далі з бугра на бугор, аж доки не дійшли до останньої корчми на австрійському боці.

Напроти неї була австрійська митниця, а на горі, де шосе, зелені стовби й шлагбаум через шосе, що замикав вхід до Російського царства. Там видно було російську варту і верхівців прикордонної сторожі. З боку австрійського біля митниці була так само жандарська варта, а від неї був приємний вид на корчму.

Цей вид був дуже спокусливим. Тому ми, вийшовши до корчми і спіткали там акцизників і жандарів з вартового будинку, що був

напроти. Вони сперечалися проміж собою про те, як ліпше перекласти на німецьку мову польське слово „pastój“. Кінець кінцем це завдання розв'язав жандармський вахмістр: „die tinkture“, викрикнув він і щасливий з цього випив за одним ковтком півлітра поганого освятинського пива. Ми з більшою приємністю випили яловиці з содовою й розговорилися з жандарями.

Про могилу, що ми її розшукували, міг нас поінформувати досвідчений у всьому жандарський вахмістр. Він так само мав сумнів, що то татари закопали там черницю. Аджеж їх би заарештували. На його думку то була могила пачкаря, похованого прикордонною сторожою. Обізвався також і корчмар, єврейчик з крулівства:

— Якщо панове дозволять і не гніватимуться на нього, то й він скаже своє слово — хлопці говорять, що ота могила в березовім гаї, то є могила короля Собеського!

Передісторик аж підскочив зі злости і, махаючи кулаком під носом у корчмаря, почав коротко викладати йому історію Польщі і де саме поховано короля Собеського.

Корчмар за це розповів нам, де саме знайти згадану могилу. Як йти з Босотова через березовий гай попри самий російський кордон, то кущі ліворуч належать Росії, лоза ж праворуч Австрії. Попрощавшись зі всіма, ми пішли повні надії за пару годин повернути.

На жаль, я повернувся аж через півтора місяці. Жандарського вахмістра вже не було в живих. Умер бідолаха від нудоти, в яку був обгорнутий отакий жандарський пункт в галицькому селі.

Нині минуло вже шість років, а передісторик мабуть ще й досі не повернув з Росії.

Недавно я чув, що його урядово пошукують десь в мідяних шахтах біля Іркутську.

II

НЕЩАСЛИВЕ ПРОДОВЖЕННЯ

Наліво російські кущі, праворуч австрійські кущі. Отже стежка між тими кущами, якою ми йшли, була на австрійському боці. Йшли ми тихо, слухаючи птахів в березовому гаю, аж тут несподівано з російських кущів випірнуло дві пари рук в зеленій уніформі. Через російські кущі ці жиливі руки потягли нас у царство російське й одночасно в наших вухах прогреміло два викрики: „Імеєш рубль? Маш рубль!“ Говорили це до нас два донських козаки російської прикордонної сторожі. Очі їх були сумні, як і ті степи широкі, що залишили вони, щоб перетягати прохожих з австрійської території на російську.

— Ми не маємо рубля — в один голос відповіли ми обидва.

Прогулянка через кордон

— То чого ж лізете без рубльов у наше царство? Покажи паспорт, — звернувся до мене мій козачок.

— Я не маю паспорта і не мав на меті переходити царський кордон!

— Але, голубчику, ти ж тепер у Келецькій губернії, — зазначив другий. — Келецька губернія велика і гарна губернія. Панує над нею цар православний і губернатор князь Данілов. В губерніяльному місті Кельцях кабаки з царською горілкою найліпші з усіх кабаків південних губернь. І от в цій славетній губернії ви, голубчики, тепер і перебуваєте! Дайте нам рубльовку на горілку і бог милосердний зжалиться над вами і вашими родинами. Він бо всемогутній захиститель народу християнського. А якщо не дасте рубльовки, так поведемо вас, шибеники, до вартового будинку.

— А там царські урядники суворі, — додав перший. — Вони закопають вас в арештанську в Міхові, а потім перешлють до тюрюги в Кельцях, відтіля підете до акцизного управління в Києві, ну, а з Києва... як їм совість накаже. Хто без паспорта попаде до нашого царства, про такого у нас провадять слідство, чи не має він наміру переправляти до нас нелегальної літератури, книжок проти бога православного чи каву нагодою не пачкає або якихсь чутюк у нас не розповсюджує, чи не краде та жебракуює! Дайте, голубчики, кожен по рубльовці, а якщо не маєте, то хоча б по полтиннику. Ми вип'ємо чарку за ваше здоров'я й подякуємо вам, а дома розповімо, що й на кордоні трапляються багатії.

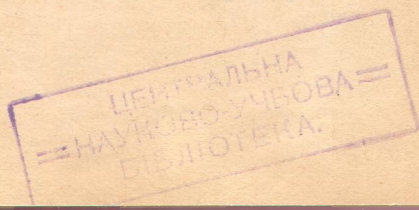
В цей час поблизу на стежці почувся кінський топіт і з'явився вахмістр російської кінної кордонної сторожі. Їхав просто до нас. Досить щоб козаки його побачили, то відразу ж як і ні в чому не бувало крикнули: „Здравія желаємо. Вони не мають паспортів і хотіли дати нам рубльовку“.

„Пашол! До вартового будинку“ — заревів вахмістр. Козачки взяли нас між себе і забурчали в голос так, щоб вахмістр чув. „Так не можна, щоб хтось підкупляв царського козака“. Вахмістр їхав позаду і його кобила кусала нас за плечі. От так ми прийшли до сторожової варті, що містилася в деревляній будці в лісі.

А на горі на обрію вирисовувалася пожовкла могила. „Шпичата форма“ — радісно викрикнув передісторик і обгорнувся філософічною мовчанкою.

Перед вартовою будкою вахмістр зскочив з коня, подав нам знак, щоб ми увійшли до середини, вигнав відтіля обох козаків і, поки кобила його паслася на дворі, він ходив по будці, лясаючи нагаєм об халяви.

Нараз зупинився перед нами.

„Не знаю“, — сказав він, дивлячись нам у вічі, — „що маю з вами зробити. Рішуче не знаю. Як бачу, ви порядні люди, але підкупляти царське військо“...

Ми протестували... „Тримайте язика за зубами, голубчики“ — сказав він суворо. „Я в роспуці. Ганьбити царське військо. Цеж бо тяжка провина: без паспортів, підкупляти, ганьбити. З вами зле, дуже зле. Тяжке повітря у в'язниці“... І він знову почав розгнівано ходити по будці, а потім вдруге зупинився перед нами і, дивлячись на нас, жалісливо промовив одні зворушливі слова: „Ваше благородіє! Дайте десять рублів на бідність“.

Ми показали йому мовчки всі наші 380 гелерів, що залишилися з 5 корон. „Ах, сказав він, неприємно здивований, — більше не маєш?“

„Не маю“ — відповів передісторик.

Тяжка внутрішня боротьба точилася в душі вахмістра Йосипа Івановича. Чи має він за 380 гелерів зраджувати Росію, чи ні? Але що то був за характер! Він проглянув нам усі кешені і, маючи перед собою все ті ж 380 гелерів, сунув їх назад до кешені передісторика Щешинського і з лайкою викинув нас за двері, гукнувши на козаків:

„Пашол на пункт“.

Повели нас отже на пункт військовий, митний і акцизний разом. Шосе біля пункту було обсаджено військовою прикордонною сторожою, а здалеку було видно милу Австрію з її прикордонною корчмою, що її я побачив лише за півтори місяці.

А сердега передісторик, як я вже казав, і досі десь у Іркутську.

III

ОРИГІНАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Начальником пункту був Якимович-Самоубранний. Ця людина міряла все згідно закону. Над передісториком посміявся. „Могили“, сказав він тихо, „привели вас до нещастя. Вина ваша велика. Без паспорта через кордон, підкупляти сторожу, намагатися підкупити вахмістра, зневажати царське військо, з мізерними грошовими засобами переходити кордон... Ні, панове, тут не можна милувати або очі затуляти. Тут треба чинити за законом царським, щоби царський уряд був задоволений. Ви заарештовані й завтра вас відвезуть до Міхова в Келецькій губернії. Маєте документи?“

Як безтурботні люди, що вийшли прогулятися за місто, ми, розуміється, не мали з собою нічого.

„Ви не маєте документів? Навіть без документів до царської держави? Нечувана річ! Покличу писаря!“

Прогулянка через кордон

Ввійшов писар у старій уніформі. „Пиши, Василю, що я тобі диктуватиму. Славному волосному правлінню в Міхові. Привезених двох індивідів добре замкніть. Підкупають уряди, а грошей не мають. Ні. Це закреслити, бо нелогично. Пиши: останніми копійками намагалися підкупити військову сторожу. Захоплені вахмістром, при чому ображали салдатів царських. Напиши, що сказали їм „свиня“. Це неправда, але в урядовому протоколі, панове, цього не може бракувати. Потім хотіли також підкупити й вахмістра, що вів їх на пункт. Напиши, що також і йому сказали „свиня“. А на пункті й тебе, Василю, назвали „свинєю“. Далі напиши, що документів не мають, що без паспорта прийшли до нашого царства і без матеріальних засобів. Отже морока для громадської благодійності. Пиши, що тримають себе нахабно, що справляють підозріле враження і що говорять про могили. Підпиши за мене, приклади печатку і поклич козака Бодрику, нехай дасть їм чаю й замкне до арештанської“.

Так і сталося.

Ранком нас відвезли до Міхова. Там нас замкнули, як було наказано. Потім про нас забули на цілий тиждень і лише якийсь чоловік з палицею приносив нам щоденно буханку хліба та трохи води. В цій смердючій дюрі не було навіть ослона. Спали ми на підлозі і лише дивувалися, що не завелися воші. Пізніше до нас віпхнули ще якогось польського хлопа, що в корчмі якось несподівано плюнув на ікону.

Розповідав він нам, що на бога не гнівається. Другого дня відправили бідолаху до Києва. Через деякий час і нас почали возити з в'язниці до в'язниці. Ніхто нас не допитував. Потім нас відокремили. Передісторика відрядили до Києва, а мене у Кельці.

У Кельцях після місяшних страждань покликали мене кінецькінцем до канцелярії й заявили, що загубилися десь протоколи мого обвинувачення. Через те, що невідомо, в чому власне я винний, то мене засуджують до домашнього арешту на один тиждень. Після цього стражник найняв мені помешкання (хто за нього заплатив — не знаю) й мене стерегли цілісенький тиждень.

А щоб я не вмер за цей час з голоду, бо не мав же я ані копійчини за душею, до мене завжди приходив стражник і приносив з ресторану обід, вечерю й пляшку горілки, яку сам же випивав (так само не знаю, хто за неї платив). За тиждень мене повели до губернаторського будинку, де в канцелярії у відділі шостому мені заявили, що мене з розпорядження губерніяльної влади, як чужинця, на пропозицію прокурора та судової палати висилають з Росії.

Ярослав Гашек

Потім посадили мене в бричку, поруч мене сів салдат і, проїхавши годин з 12, я знову опинився на нещасному кордоні.

Тут під урочистий настрій урядовців митниці та військової сторожі відчинилися передо мною ворота російської території і мене назавжди викинули з Росії.

За дві години я був у Кракові, повернувши таким чином з двохгодинної прогулянки на кордон аж через 1 $\frac{1}{2}$ місяці.

Але бідолашний передісторик чекає вже шість років на повернення до батьківщини.

Переклав з чеської **Б. Наміс.**

ГР МАЙФЕТ

УВАГИ З АНАЛІЗИ НОВЕЛИ ¹⁾

I

(Олексій Кундзіч. „Иней“. Гарт, 1928, № 2, ст. 27 — 34)

Твір, що його сам автор означив яко новелу, розподілено на 4 розділи, що з них два перші підрозділено ще на 3 частини кожний.

Головну вагу акції протягом більшої частини новели положено на компонент реквізиту — лист. Перший відділ новели заповнено ним цілком: так, з I частини цього відділу довідуємося, як і ким листа вкинуто в скриньку; в II частині цього ж відділу читаємо, як поштар вийняв його разом з іншими листами; нарешті, в III частині та ж дівчина, що допіру вкинула листа, повертається до скриньки, щоб довідатись, в які години листи виймається; виявляється, що вона прийшла після поштаря.

В 2 розділі новели адресат (хлопець, що живе в провінції) вже одержав листа, посланого дівчиною з столиці. Лист фігурує в I частині відділу, де його —

прочитано, засвоєно, обдумано.

Лист лежить холодним документом.

Згадано його і в 2 частині цього ж (2) розділу, звідки довідуємося, що адресат взяв листа в руки, —

перегорнув і спокійно положив, розгорнувши на столі серединою.

Нарешті, весь 3 розділ новели заповнено 2 та 3 сторінками листа; з них довідуємося, що дівчина сповіщає коханого (адресата) про свою зраду.

Акція, що її носієм є лист, викликає з боку адресата реакцію, заздалегідь підготовану таким компонентом реквізиту в описі помешкання героя (I частина 2-го розділу):

На столику старий, з попрочищуваними місцями на вороненій криці бравнінг, моторошно зосередкований і мовчазний, наче він прислухається до тиші й до людини, що сидить на краю дачки за столиком.

Extrait цього опису повторюється в третьому абзаці II частини того ж (2) розділу:

На столі моторошно зосередкований старий, пообтираний бравнінг:

Одразу ж після цього читаємо:

Простими, беззмістовними рухами юнак бере його в руки, ледве-ледве права щока в нього освітлюється болісною усмішкою. Він умілим рухом витягає білу обойму, дивиться на верхній бік її, і револьвер знову її проковтує.

¹⁾ Вміщаючи статтю Гр. Майфета як цікаву спробу формальної аналізи, редакція застерігає, що не знові погоджується з деякими твердженнями автора, зокрема в оцінці збірки „Село Бовче“.

Потім чути, як хrapнула куля, проходячи в крицеве горло револьвера, і цокає чорна кнопка, одкинувшись од люфи вниз...

Далі герой іде в садок, і в описі його постати маємо такий деталь:

А в руці дожидаально обвис бравнінг.

Це саме повторено в кінці згаданої (II) частини 2-го розділу:

Дожидаально обвис у руці бравнінг.

Нарешті, фігурує бравнінг і в останньому, (4) розділі новели, але його ролю розгляньмо нижче в зв'язку з аналізом третього безмовного діяча новели, що ним є загальне тло — зимовий пейзаж, до чого безпосередньо й переходимо.

Вище означалося, що відношення поміж листом і бравнінгом є відношенням акції й реакції, або, іншими словами — тези й антитези. Стик цих двох антагоністів подано на тлі природи — зимового пейзажу (II частина 2-го розділу):

Надворі иней. Пилиться іскрами, нагинає віти над парканом, замерзнув ажурним візерунком садок — упав на дерева чутливою настороженою тишею, напружив досвітнє повітря — иней. А над дорогою дроти між стовпами важко повисли вигнутими білими лініями проти синього неба. Мабуть, вчора був густий морозяний сивий туман і, мабуть, будинки й дерева здавалися міражами й казковими палацами; мабуть, усе мало ефектовні форми й освітлення, як буває у фільмах. А вночі міцніше притиснув мороз, і туман упав густим инеем на дерева, на дроти, скришталювався, і світ застиг чистий, запорошений іскрами і завішений безконечним спокоєм.

Але, відзначивши пейзажну вартість инею, автор зупиняється на психологічному ефекті цього безмовного діяча новели (там же):

... Цей иней чарував, заворожував, гіпнотизував. Не можна посміти зворушити глибоку задуму землі, бо вона охвачує, заповнює груди й мозок своїм густим инеем, вона полонить людину, стирає, ігнорує особу, робить її одною з речей своєї обстанови.

До цього психологічного ефекту безпосередньо прилучається й згадка про компонент новели — лист, що фігурував допіру:

Хай там лист, хай там десь люди й трагедії, хай там десь такі заплутані гудзи інтриг, така складна сітка людських відношень і становищ, хай там десь поспішають, рвуться, безумствують, а знати треба, що все це так просто й ясно: иней повис, і здоровий мороз нарум'янить цілій країні щоби...

Так просто й так глибоко; у фіялковий досвіток задумалась земля... і як висновок —

не посмієш збудоражити її задуму... Не посмієш і не спроможешся.

Обґрунтовання висновку:

Задушить, проковтне твій останній крик і буде лежати така ж уквітчана инеем, така ж грандіозно-спокійна; в кілька хвилин вип'є теплоту, що в твоїй крові, погасить рух твого серця, заморозить, вкриє инеем кучму на голові, брови, і труп твій прийме її задуму, частку її глибоких і простих мислів вічного спокою, невичерпної нірвани...

Ці дані цілком умотивовують ролю пейзажу, який стимулює розв'язку і стає синтетичним переможцем в суперечці двох попередніх мотивів:

Уваги з аналізу новели

В морозному повітрі блакитна хмаринка танула й обгортала запушілі
инеем віти...

— Ідіотизм!

Цим словом розрядив себе, розряджаючи бравнінга в синє небо.

Ім'ям синтетичного переможця названо й новелу.

II

Розглянувши кістяк сюжету, перейдімо до аналізу методи (або краще сказати —
метод) характеристики.

Вже один факт навантаження дієвою акцією „неживих“ речей — листа, брав-
нінга, зимового пейзажу — дає достатню підставу, щоб означити цю методу як об-
'єктивно-зовнішню.

Справді, всі перелічені об'єкти є щось більше за прості „статичні компоненти
сюжету“; вони слугують для проєкції психологічних еквівалентів: лист — кохання,
бравнінг — погрози смерті, иней — перемоги життя, бо (фінальний мазок новели) —

Иней гнув дерева над парканами, і лежала земля мовчазна, зумлена й
ображена людською впертістю.

Але не тільки в цьому загальному плані використане зовнішнє для заміни
внутрішнього: і лист, і бравнінг відіграють ту ж таки характеристичну роль у
визначених, конкретніших межах:

Хіба, приміром, повернення дівчини до поштової скриньки (в III частині 1-го роз-
ділу новели) не означає її бажання, щоб листа не було послано зовсім, — бажання
невисловленого і вже неадійсненого?

Хіба, з другого боку, повторна згадка про бравнінг (в II частині 2-го розділу)
не настановляє читача на думку, що цей повтор не випадковий? Хіба цю запитливу
думку не стверджено описом дальших маніпуляцій героя з бравнінгом? І хіба повторна
згадка про бравнінга, який „дожидально обвис у руці“, не є прямим змалюванням
психічного стану героя, — змалюванням, яке використовує для своєї мети лише дію,
лист, не потребуючи жодної послуги з боку безпосереднього вислову?

Та не завжди залишається автор з цією методою „об'єктивної“ характеристики:
часто, немов не задовольнившись нею, він використовує й протилежну методу без-
посереднього вислову. В чистому вигляді її інтерпретує 3-й розділ новели своїм
наміром, цим своєрідним гібридом монологічної методи, бо по суті згаданий лист
є не що інше, як фіксація мовчазного, непромовленого монологу героїні.

Поза цим є приклади використання цієї „внутрішньої“ методи одразу ж після
зовнішньої. Так, на початку новели читаємо:

Дівчина... рішуче вишарпнула листа з червоного ридикюля... поди-
вилась виворіт конверта, пробігла очима по адресі і скинула руку до скриньки,
та, впустивши один ріжок, затримала в руках, подумала, вийняла, знову по-
вернула в руках... оглянулася і впустила конверт, тільки кінчик у нігтях
тримала.

Як можна бачити, наведені рядки є прикладом „жестикультурної“ методи. Та
одразу ж автор дешифрує:

Тримала й думала. Видко, знала — висковзне з пучок лист — і вже їй його
не повернути, вже він піде по поштових митарствах і вже він дійде адресата...

В тій же частині того розділу маємо другий приклад використання обох метод.

Після рядків, наведених допіру, автор переходить до змалювання деталей — портрета героїні, починаючи це з узагальнення:

На тротуарах люди замикають свої обличчя, завішують очі заслонками байдужої солідності, затискають уста — чи ви помічали, як люди затискають уста у трамваї, в фойє театру?

Дівчина в кепі з білим вузьким рубчиком мала обличчя закрите, уста затиснуті...

„Перспективна“ функція наведеного відтинку з портрета ясна, але одразу ж автор переходить до попередньої дешифровки:

Сині очі в різьблених, чітких обводах глибоко в собі заховували катастрофічно-збудоражені думки. Гарно вихована, виявила це тільки поведінкою з листом та ще тим, що, як укинула конверта, відхнула, наче подумала — кінець! Тепер і турбуватися нічого — вже не вернеш.

Холодний овал обличчя мала такий же не інтимний, спокійний — уміла тримати себе.

Аналогічний приклад постачає I-ша частина 2-го розділу новели, де маємо опис зовнішнього вигляду листа:

Можна пізнати, що лист писала жіноча рука і писала рішуче, певно, але не в один раз — спочатку писала олівцем — десь, може, у скверику, може, на лекції чи в установі, і олівцем перервано на півслові, далі хемічним чорнилом і потім знову олівцем.

Одразу ж після цього — використання суб'єктивної методи:

Декілька закінчень, прощань і „P. S'iv“ свідчать, що хотів сказати щось остаточно, що хтось кінчав із цим хлопцем, кінчав боляче, — лист цей так схожий на останні листи.

Нарешті, відгук такої подвійності подибуємо в II частині 1-го розділу новели, де — трохи наївно, малооригінально — зафіксована авторова *méditation* з приводу одноманітності зовнішнього вигляду листів і — багатогранності, несхожості того, що за ним сховано:

Один між тисячами, одинаковий з сотнями, нічим не відмінний конверт з енергійно начерканою адресою звичайним хемічним чорнилом, він не зверне на себе нічної уваги, і ніхто з поштових чиновників не подумає, що, може, в тому конверті чиясь душа, може, життя чиясь, може, чиясь смерть, чи то просто лист з поздоровленням або вимучена відповідь набридлому знайомому.

Наведені спостереження що до метод характеристики дозволяють висловити кілька критичних зауважень.

Метода характеристики за допомогою дії є одною з характерних прикмет американської та англійської новели. Як доводилося нагадувати¹⁾, широкий вжиток цієї методи знаходить для себе пояснення в індивідуальних рисах американця; так, один із теоретиків новели — Д. Фредерік — з цього приводу зауважує: „Специфічний вчинок може нести тяжче емоційне навантаження, аніж всякий інший тип оповідання. Це може бути наслідком того факту, що американці (принаймні, мені відомі) рідко висловлюють свої глибокі емоції в словах. Вони радше подивляються у вікно, почнуть свистіти або візьмуть газету. Пізніше приходить слово, якщо взагалі при-

¹⁾ Аналіза детективної новели. „Життя й Революція“, 1928, № 1, ст. 71.

Уваги з аналізу новели

ходить!" Але в згаданій у примітці статті також зауважувалося, що при трансплантації зазначеної методи на український ґрунт треба бути дуже обережним, бо некритична трансплантація часто й густо справляє враження поверхового копіювання.

В наслідок чи не цих міркувань новела „Иней“ використовує так об'єктивну, як і суб'єктивну методи. Чи доводиться проти цього заперечувати?

Навряд. Бо виключити суб'єктивну методи — це означало б виключення листа, тоб-то цілого 3 розділу. Новела перетворилась би тоді на голу схему, кістяк, не одягнений м'язами, що повис у повітрі абстрактних простору й часу.

Але, якщо не доводиться протестувати проти використання суб'єктивної методи в її чистому вигляді, то треба заперечити паралелізм обох метод. Справді, хіба не стає зрозумілим для читача психічний стан героїні з її маніпуляцій над листом перед тим, як укинути його в скриньку? Хіба не ясні підстави кількох закінчень, прощань та „P. S'iv“?

Навіщо ж тоді дешифрувати ці і без того зрозумілі жести? Навіщо ставити одну чи навіть дві крапки над і?

Друге зауваження стосується до якісного конфлікту поміж об'єктивними та суб'єктивними характеристиками: це — великий розмір листа, яко локалізації суб'єктивної методи. Правда, його підготовано заздалегідь згадкою (в I-й частині 1-го розділу) про „товсто згорнутий листок“; цю згадку ствержено на початку 3-го розділу новели:

Як прояснялося в кімнаті, так чіткіш виступали зразу рядки, потім літери на великому аркуші, дрібно писаному жіночою рукою (підкреслення мов — Гр. М-т).

Ясно, що при таких умовах все, видруковане на 31 — 33 сторінках „Гарту“ № 2, безумовно вміститься на листі, „розгорнутому серединою, так що видно другу та третю сторінку“, але справа тут, так би мовити, принципова: методи об'єктивної характеристики (використаній так для героя, як і для героїні) по самій природі є притаманний лаконізм, в листі ж, навпаки, подибуємо „многослаголаніє“. В плані пояснення згадується такий епізод із „Скучной истории“ Чехова: молода героїня — близька знайома професора — хоче пояснити йому своє незадоволення поведінкою їхнього спільного знайомого; замість слів вона дає професорові листа цього знайомого до неї, і в одному з цих листів каже професор: „Я... нечаянно прочитываю кусочек какого-то слова „страст...“

Вся картина з'ясовується одразу ж. Цю методи імпресіоністичної *pars prototo*, частини замість цілого, Чехов використовував з великою послідовністю. Даремно було б повторювати приклад змалювання місячної ночі засобом голівки від пляшки, яка виблискує на дорозі — приклад, що його Чехов використав і сам же викрив устами Тригоріна, персонажа однієї з своїх п'єс.

Чи не краще б пасувала до загального лаконізму „Инея“ більша стислість і листа героїні.

Так чи инакше одмічений лаконізм твору, що здійснюється насамперед у зжитку методи об'єктивної характеристики, по-друге, сумарне використання иншої суб'єктивної методи, — все це не розв'язує порушеної вище проблеми про ступінь придатності обох зазначених метод в українській новелі.

Проте це використання постачає цікавий матеріал в згаданому напрямку, особливо, коли прийняти до уваги, що обидві методи подано на тлі загального засобу оповідання, засобу, що його американці звуть словом „omniscience“ — всезнання: справді, автор ніби невидимо стежить за кожним кроком своїх дієвих осіб, не зачиняє дверей в кімнату героя, штовхаючи цим самим читача до використання засобу перлюстрації.

Традиція критики вимагає в кожному дальшому творі даного письменника вбачати досягнення при порівнянні до його попереднього доробку.

Але у випадку „Інея“ така традиція, безперечно, мала б для себе достатню підставу. Облишивши без розгляду роман автора „Де факто“, і зіставляючи „Іней“ з оповіданнями, що увійшли до збірок „Село Вовче“ та „В ущелинах Республіки“, мимоволі бачимо значний крок уперед, що й є головною підставою поданої аналізи.

Оповідання збірки „Село Вовче“ можуть бути прикладом, по-перше, учеництва, а по-друге, такого „утилітарного“ використання красного письменства, що знижує художність. Ці оповідання (про приїзд трактора, про заснування комунгоспу то-що) є творами „на задану тему“, бо трактують вони свою тему надзвичайно поверхово, в негативній оздобі стерильного стилю. Ці оповідання викликають в пам'яті середньовічну літературну форму *exemplum*, що була до деякої міри прообразом новели і використовувалася в церкві, складаючись із факту й „поучення“, без будь-якої узагальнюючої тенденції. Такі ж факти з „поученням“, що відоме до того ж наперед,— факти, які доводять цілковиту перемогу матеріалу над автором, подибуємо й в оповіданнях збірки „Село Вовче“. Загальне враження від них — як від малюнків абетки, примітивних умисно, з необхідності. В *pendant* згадується один французький фільм, де у всіх кадрах фігурують автомобілі лише фірми „Ситроен“; цей факт цілковито руйнує художність фільму, перетворюючи його на просту рекламу. Така ж рекламність позначає й „Село Вовче“. Можливе виправдання, що, мовляв, автор хотів підкреслити вагу мирного будівництва (головний тематичний стрижень), нарешті подати патос цього будівництва—навіть чи до речі, бо ідеологію, яка повинна органічно втілюватися в художньому матеріалі (цей тріумф доводиться повторювати), тут підмінено на ідеологічність, яка випирає на кожному кроці.

Збірка „В ущелинах Республіки“ в порівнянні до „Села Вовчого“ являє насамперед тематичну різницю, змальовуючи ворогів радянської влади: тут і студент ВУЗ'у, син колишнього лакея Миколи II, тут і шпигунка, що закохується в того, заким повинна стежити, тут і „чающие“ звістки від втікачів-емігрантів і, нарешті, „завсегдатаї“ дешевого бару. Дві останні речі збірки („В ущелинах Республіки“ та „Дуже просто“) розміром і методою оформлення цілком подібні до оповідань збірки „Село Вовче“. Що ж до двох перших оповідань („Сколопендра“ та „Морська хвороба“), то вони відрізняються від попереднього доробку автора насамперед розміром та потягом до сюжетності. Прихильний рецензент („Життя й Революція“, 1928, № 4) вбачає в них (разом, звичайно, з іншими творами збірки) юначий запал, допитливий психологічний експеримент, сміливість шукань, тонку спостережливість молодого автора. Проте рецензії не можна одмовити й у певній безсторонності, бо в ній О. Кундзічеві закидається штамп, голі й непереконуючі агітки, художньо формальні провали. Так само до „психологічного експерименту“, крім епітету „допитливий“, додано ще „часом слизький“. Коли зважити зазначені хиби (а вони дуже серйозні) з тими плюсами, що їх констатування в продукції молодих письменників вже давно стало досить набридлим штампом, то не буде перебільшенням сказати, що обидві збірки автора — по суті видані векселі, аніж тривкий художній доробок. До того ж зазначені в рецензії плюси, як от „сміливість шукань“ або „юначий запал“, остільки загальні, що гадати по них про риси індивідуального обличчя автора прямо таки небезпечно. Так само й „тонка спостережливість“ є не більше, як туманність.

Лише в новелі „Іней“ є наочні ознаки авторської перемоги над матеріалом.

Уваги з аналізу новели

В першу чергу цю перемогу доведено в дрібницях формальної будови, саме в старанній preparatoції сугестивних деталей реквізиту (бравнінга то - що). Коли героєм одержав листа, автор не забуває оголожити цього листа з посланим дівчиною, використавши необхідний мотив пізнання.

В дальшому плані цю перемогу ствержено узагальнюючою сугестією матеріалу. Проективну функцію компонентів реквізиту вище відзначалось; сюди ж слід застосувати той факт, що твір збуджує думку і, без будь-яких засобів дидактизму, примушує читача замислитись і над проблемою співвідношення поміж коханням і життям (останньому в творі наочно віддано перевагу), і над ролю природи в житті людини, і ще над багато чим иншим.

Річ у тім, що справжній художній твір є завжди щось більше за просту суму доданків — прийомів. Користаючи з математичної аналогії, можна згадати ту загальну зміну законів теорії, коли від оперування кінчними величинами доводиться переходити до безкрайности; в останньому випадку є навіть теорема про те, що сума не рівняється своїм складаючим, — положення, прямо протилежне тому, що його використовують при оперуванні з кінчними величинами.

Аналогічне твердження доводиться висловити, переходячи від фактів літературного учеництва до справжньої художньої продукції, яка неминуче ховає в собі багатозначність, якій завжди притаманний певний приріст проти звичайної суми компонентів - прийомів¹⁾. Цей приріст забезпечує для художнього твору й те, що англійці звуть Survival.

Проте, не зважаючи на визначені плюси, даремно було б гадати про те, що „Іней“ — бездоганний твір. Новелі властиво чимало хиб, що їх фіксація, гадаємо, є не примхою причіпливого критика а скорше відгуком особливостей, властивих попереднім творам автора.

Вище зауважувалося на рівнобіжне використання метод характеристики — об'єктивної та суб'єктивної. Чи не є це рудиментом отих ученицьких вправ, де все ясно, бо все сказано, де поставлено всі крапки над і, де ще не усвідомлено тої великої ваги, що її має читачька уява. Справді, мистецтво писання є не тільки мистецтвом записування; воно повинно криги в собі й уміння закреслювати. Як не боляче буває часом авторові викидати з твору певні частини, але це іноді стане найважливішу ступінь обробки: автор повинен знати, що викинути, що залишити на читачеву уяву, бо саме цей й обумовлює частково сугетію твору. Рівнобіжним використанням двох метод характеристики О. Кундзіч ніби боїться втратити якусь можливість літературного показу і натомість програє в художності.

Другий момент. Вище відзначалося конфлікт поміж загальним лаконізмом виображення та „многослаголанием“ листа. Недостатність лаконізму спостерігаємо ще в двох підкладах:

Перший.

Коли підійти до вікна, заманячіють дерева в садку кошлатими й важкими вітами.

Тихо.

Ти - и - и - хо.

Безконечно тихо.

¹⁾ В свій час про це писалося багато. З можливих свідцтв нагадаю слова поважного американського критика Brander'a Matthews: „Правдива репрезентація життя доводить не одну якусь річ; а багато. Життя — безмежно широке й неглибоке; і уроки найгонимого з мистецтв є уроками життя: воно не поодинокі, а багатогранні. Хто зважиться сказати, яку єдину мораль містять „Едип“, „Гамлет“, „Тартюф“? Ніякі два глядачі цих шедеврів не згодні з приводу поодиноких моралей, що їх можна відокремити з цих творів“...

Гр. Майфет

Якщо для автора був важливий артикуляційно-інтонаційний бік слова „тихо“ (що стверджується його розрядкою — „ти-и-и-хо“), то навіщо повторювати його втретє („безконечно тихо“)? Хіба для потрібності? Бо в тій же I частині 2-розділу згадана розрядка „ти-и-и-хо“ повторюється ще двічі — всередині і в кінці — очевиднож, з метою створення відповідної сугестії тла.

Другий приклад недостатнього лаконізму стосується до „ідіотизму“ в 4 розділі новели: автор не задовольнився вищенаведеною цитатою.

— Ідіотизм!

Цим словом розрядив себе, розряджаючи бравнінга в синє небо — і примусив свого героя повторювати те саме:

Розрядив себе і розряджав далі:

— Ідіотизм! Ідіотизм...

Утворюється вражіння, немов герой зрадів од змоги повторно вилаятись.

З цим цікаво зіставити, що в кінці автор звертається до паротягу, який став уже досить набридлим штампом шаблонового змалювання прогресу сучасности („наш паровоз идет вперед“); звуки паротягу („Пах-пах-пах! Пах-пах-пах!“...) викликають у нього асоціацію, теж досить конкретну:

Наче: на-плю-вать!...

Стже, цієї асоціації автор вважає можливим не повторювати, хоч попередю була повторна транскрипція звуків паротягу.

Останнє зауваження стосується до стилю. Вище позначалося стерильність цього моменту — особливо в збірці „Село Вовче“. „Иней“ доводить роботу в даному напрямку, і деякі наслідки її (описи природи) безумовно позитивні. Проте й тут є кілька ляпеусів. Так, до ліричного змалювання пейзажу раптом вдирається елемент „природознавства“.

Туман упав густим инеем на дерева, на дроти, скристалювався (підкреслення моє — Гр. М-т).

Цей елемент безперечно дисонує. Бо коли, приміром, А. Белый пише —

В веках, в народах,
В сплошных синеродах
Небес... —

то „синероды“ в нього абсолютно не означають відповідної діянової сполуки хемії.

Негарне вражіння непотрібного кокетування в цьому ж стилістичному моменті справляє підкреслений повтор разом із кінцевим запитанням:

На тротуарах люди замикають свої обличчя, завішують очі за-
слонками байдужої солідности, затискають уста — чи ви помічали,
як люди затискають уста у трамваї, в черзі, в фое театру?

Нарешті, до цього ж стилістичного моменту слів віднести зауваження, що стосується не так до автора, як до оформлення; ця недостатня кількість пунктуаційних ознак, — риса, що її так легко було би покласти на карб коректорові. Наведу лише один приклад:

Задушить, проковтне твій останній крик і буде лежати така ж уквітчана
инеем, така ж грандіозно-спокійна; в кілька хвилин вип'є теплоту, що в твоїй
крові погасить рух твого серця, заморозить, вкриє инеем кучму на голові,

Уваги аналізу новели

брови і труп твій прийме її задуму, частку її глибоких і простих мислів, вічного спокою, невичерпаної нірвани...

В перших рядках (до крапки з комою) все гаразд; далі ж очевидячки бракує коми після „крові“, коми, що повинна відокремити підлегле речення. Але ще разючіший приклад — в переліку об'єктів після присудка „вкрийє“; справді, відсутність коми перед „і“ дозволяє читання:

... вкрийє инеем кучму на голові, брови і труп твій...

Але тоді утворюється нісенітниця в продовженні, що стає безглуздом:

... прийме її задуму (хто? — гр. М-т)... і т. д.

Таким чином, читачеві треба зупинитися, поміркувати і, вирішивши, що після „брови“ потрібна кома, читати далі. Всього цього легко було б уникнути, поставивши кому в належному місці і цим з'ясувавши вагу „трупу“, яко підмета.

Повторюю, зупинитися на таких дрібницях — неприємно. Припущення, що коми не поставив сам автор, було би надто одіозним; проте брак пунктуаційних ознак виконує функцію фактора, „затруднюючого восприятіє“, за термінологією Шкловського. Висновок з цього ясний: час уже радянській книжці, що нею маємо тенденцію пишатися навіть за кордоном, позбавитися малопочесної традиції друкарських помилок.

Аналізу новели скінчено. Зауваження, що їх тут зроблено, мають метою не ущемлення авторового самолюбства, а підвищення якості, художності літературної продукції.

Факт промахів на перших кроках літературної діяльності початкуючого письменника зрозумілий; узагальнюючи зроблені уваги, можна сказати, що авторові бракує розвиненого почуття художньої міри, „тонкій“ його „спостережливості“ протиричить відсутність відповідно „тонкого“ такту, в наслідок чого маємо і мішаний паралелізм метод характеристики, і якісний конфлікт цих метод, і недостатність лаконізму, і тенденцію до рекламності, і, нарешті, стилістичні недоречності.

Отже, будши ворогом докторальних побажань критика, письменникові хотілося б думати, що автор аналізованої новели вдосконалив невпинним шуканням свої літературні дані і, не поспішаючи друкувати незавершених речей („festinalente!“), додасть їм шляхом упертого опрацювання більш перекональної художньої сили.

БІБЛІОГРАФІЯ

П. Лісовий. Нетрі села. (Статті, нариси. 1922 — 1924 р.р.). Дер. Вид. Укр. 1928 р., стор. 341, ц. 1 крб. 45 коп.

Просто, спокійно розповідає Лісовий за правдиві явища життя, недоліки в радянському будівництві, болячки його, за темряву нашого села. Подаючи свої враження, автор завжди передає цікавий факт і водночас освітлює цікаві соціально-побутові процеси.

Книжка складається з окремих, але органічно зв'язаних між собою оповідань, статей, нарисів. Темою є найактуальніші питання із нашої радянської дійсності. У відділі під назвою „Нетрі“ в 6 оповіданнях автор дає психологію селян, що обережно підходять до влади і при тому з точки погляду своїх приватних інтересів.

„Як пішло, — й на школи, і на больниці, і гражданський, і імущественне якість. Одним словом, встигай тільки розчепиряти калитку. Ніяк тих чортових грошей не напасешся“.

Яскраво показав автор ставлення селян до міста, недовіря до нього.

„Місто — дармоїд, що сидить на селянському горбі“.

Показавши деяких комуністів, що обростають салом на селі і відходять далеко од інтересів бідноти, автор не проходить також повз тих, що ведуть важку боротьбу на внутрішньому фронті. Дякуючи їм, і проходить, хоча й дуже повільним темпом, перебудова села. У самі глухі кутки проникає радянська влада, щоб укоренитися там („Нетрі прокидаються“, стор. 39).

Далі низка оповідань, що їх об'єднано назвою „З дороги“ — подорожні враження, що в них виведено „колішніх людей“, які мріють про повернення старого режиму, і

антитеза їм — чабан, що вірить в Леніна, в більшовиків і знає, чому пани повинні ненавидити владу, що стоїть за працюючих.

У відділах „В селах“, „Люди села“, „Проти бога“, „На дубках“, „Закутки“ автор малює попів, що пристосовуються до нового життя і шукають нових засобів обдурювати народ; новий побут і корінне ламання старих підвалин життя, що закріпачували жінку. Поруч з цим автор зазначає чимало негативних моментів і просить звернути на це увагу:

„Щоб не родили чотирнадцятилітні дівчата! Щоб не сліпи немовлята через хворобу несвідомих батьків! Щоб не протикали себе жінки іржавими гвіздками! Щоб не топили дітей у криницях! Щоб знала молодь, на що вона йде!“

Недоліки радянського апарату село боляче відчуває. Звідціла — підірив довіря до влади в цілому і, зокрема, до різних її заходів (кооперація і т. ін.).

Не маючи значної художньої вартости, книжка заслуговує уваги дякуючи своєму соціальному значінню.

А. Р.

„Проліт“ № 1. Літературно-художній та критико-бібліографічний місячник ВУСПП.

За півтора року свого існування Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників (ВУСПП) видає вже третій журнал.

Перші два — український („Гарт“) та журнал руської секції („Красное Слово“) — вийшли майже одночасно, незабаром після заснування ВУСПП'у, а на початку другого року почав виходити журнал єврейської секції ВУСПП „Проліт“.

Перед нами перший номер. В ньому двоє оповідань, декілька віршів і цілий ряд статей.

Бібліографія

Типом цей журнал трохи відрізняється від „Гарту“ й від „Красного Слова“, а саме — кидається в око сила публіцистично-критичних статей, невеликих розміром і різноманітних що до теми.

У журналі усього 64 стор., а критико-бібліографічних статей 9, не рахуючи рецензій. Добре це, чи ні? Для такого типу журналу, як „Проліт“, це добре й корисно, бо „Проліт“ — журнал масовий. Він хоче втягти (так говориться в „Наших завданнях“ — передовій статті) до орбіти літератури робітничо-селянські єврейські маси — єврейського пролетаря, нового єврейського селянина. А для такого типу читачів неакадемічні статті стають непридатні. Звичайно, тут легко дійти до вульгаризації, до фейлетону. Принаймні, в статтях першого номера на це натяку немає. Статті слайні й актуальні. Ми маємо тут і В. Корика „Деякі підсумки“, і Абчука „Нові літературні жанри“, і Білова „Наша радянська проза“, і про єврейський театр і т. ін. і т. ін.

В усіх цих статтях питання ставиться й вирішується не „взагалі“ а щільно ув'язується з сучасним українським життям: питання єврейської літератури розглядається в розрізі літературного життя й вивчення літератури на Україні: завжди паралель з персонажами з української літератури.

Українська тематика, пульс України відчувається й у художній частині журналу. Почнімо по порядку. Перша ж річ — новела Гільдіна „Криниця“ — відразу переносить читача на територію України не

формально, а по суті, і не на Україну „взагалі“, а в гущу селянської України, де люди люблять і ненавидять не за національною ознакою, а за класовою приналежністю. Герой новели наймит єврей і незаможник Ілько — приятелі, тому що вони мають одного спільного ворога кулака — українського, єврейського.

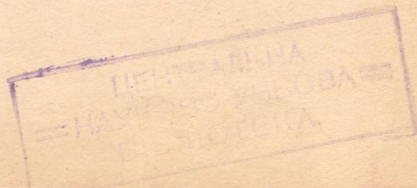
Ілько захищає не єврея Хаїма, а класового побратима. Це класове почуття веде їх до партизанського загону, це почуття примушує наймита Хаїма лити кров за українську бідноту.

Треба сказати, що новелу Гільдіна написано соковито й барвисто. Мова шліфована й чітка. Читається річ з непослабним інтересом. Друге оповідання „Тимка“ значно слабше, це — шкіц, до якого не можна ставити підвищених вимог.

Свіжі вірші єврейського селянина. Дивним може здатися звичайному єврейському читачеві, що як це, мовляв, у єврейській поезії немає єврейського містечка. Але це так — єврейське містечко з його „луфтменшем“ (спекулянт повітрям) замінило єврейське село з здоровим єврейським хліборобом, з новою людиною, що обома ногами стоїть на землі.

От осьього міцного (не в розумінні кулака) єврейського селянина й єврейського пролетаря й узяв за мету обслуговувати „Проліт“. Наскільки він виконав своє завдання — покажуть наступні числа журналу, перше ж число вийшло досить удало, а це дозволяє думати, що сил є досить для накресленої роботи.

Б. Цуккер

СЕРЕД КНИЖОК ТА ЖУРНАЛІВ

У ДЕРЖАВНОМУ ВИДАВНИЦТВІ УКРАЇНИ

Вийшли з друку за останній місяць:

Т. Коцюбинський — Повна збірка творів том I. За редакцією і з переднім словом академіка С.Ефремова (зміст: Гармонійший талант. Стаття акад. С. Ефремова, На віру. П'ятизлотник. Ціпов'яз. Помстився. Хо. На крилах пісні). М. Коцюбинський — „Повна збірка творів“, т. I. Васильченко С. — „Повна збірка творів“ т. I. Іван Ле — „Танець живота“ (оповідання, куди ввійшли: Будні. В одну ніч. Любисток та чемериця. Танець живота. Ритми шахтюрки. Камінний мірошник). Б. Балабан — „Темнота“ (сучасна мелодрама на 3 дії). Л. Глібов — „Твори т. II“. (За редакцією Ів. Капусьнянського та М. Плевака). Твори Марка Вовчка т. II та III. — За редакцією із критичною біографічною розвідкою Ол. Дорошкевича). Л. Первомайський — „Плями на сонці“ (повісті та оповідання). А. Тесленко — „Повне зібрання творів“.

З поезії вийшло: Філянський М. — „Цілую землю“. І. Ю. Кулик — „Антологія американської поезії“ (куди ввійшло: Сучасна поезія Північної Америки. Предгечі сучасної американської поезії. Демократичний ренесанс. Молодша генерація. Піонери пролетарської поезії). „Кропивині байки“ — Переказав С. Пилипенко. Російською мовою: Радугин С. — „Алая былъ“ (Епос). Киселев Йосиф — „Интервью (стихи)“.

З художньої дитячої літератури — Кіплінг Р. — „Котуко“ (повість із ескимоського життя). Кервуд Д. — „Казан“ (переказала для дітей Е. Збарська). С. Васильченко: — „Циганка“, „Оксана“ (сторінка шкільного життя). „Талант“, „За мурами“, Осінній ескіз“. Юр. Будяк — „Зима“, Д. Бедзик — „До сонця“.

З критичної літератури: Лакіза І. — „М. Коцюбинський“. (популярний критично-біографічний нарис). Майфет — „Природа новели“ (куди ввійшло: 1. Брудгарт — „Як писати новели“ 2. Джензеф — „Як писати новели“ 3. Фредеріх — „Підручник до писання новели. 4. Юр. Жилко — „Беатриче“. 5. Арк. Любченко — „Via dolorosa“ 6. Шнідлер — „Фрідгомін. 7. Стефан Цвейг). Скрипник М. — „Наша літературна дійсність“.

З перекладної літератури: Джім Тюлі — „Жебраки життя“ (автобіографія босяка, переклад з англ. І. Ю. Кулика). Едгар Аллен По — „Вибрані твори“ (Переклад з англ. М. Йогансена та Б. Ткаченко. Вступна стаття М. Йогансена). Фрідріх Шпільгаген — „Міцною лавою“ (переклад з німецької). Фадеев А. — „Розгром“ (переклад з рос. П. Довгопола). А. Конан — Дойль — „Пес Баскервільів“, т. I (пригоди Шерлока Холмса).

Незабаром вийдуть з друку: Г. Епик — „В снігах“. В. Ярошенко — „Гробовище (повість). А. Любченко — „Гайдар“ (стєпова легенда). Бузько — „Кіно і кінофабрика“. Новіков - Прибой — „В Бухті „Відрода“. Щупак — „Питання літератури“. А. Любченко — „В берегах“. С. Васильченко — „Мужицька арифметика“. Навроцький — „Гайдамаки Т. Шевченка“. Кузьміч В. — Хао - Жень: Сосюра В. — „Коли зацвітуть акації“. Калеваля — „Фінська народня епопея“ (переклад проф. Е. Тимченка). Коряк В. — Українська література (конспект). П. Дж. Вудгауз — Псміт - Журналіст“. Л. М. Квітка — „В Порту“ (оповідання євр. мовою).

Крім творів найвидатніших класиків ДВУ видає збірники під назвою „Українські пропілеї“. Ці збірники складаються з творів другорядних письменників. Нині

Серед книжок та журналів

в ДВУ друкується перший то і „Пропи-
ліс“ під назвою „Котляревщина“, що
складається з творів другорядних письмен-
ників доби Котляревського.

ДВУ готує до друку художні переклади
з польської мови:

К. Тетмаєр: „Легенди татр“ — велика
історична трилогія з часів повстання
Костяка. Книжка яскраво малює життя, по-
бут і боротьбу гірського населення колиш-
ньої Польщі.

Андрій Струп — „Підземні люди“ (Збір-
ник оповідань з сучасного життя польських
революціонерів).

Цими днями вийде з друку премиро-
вого на конкурсі юнацької книжки твір
Г. Еліка — „Без ґрунту“ (повість), в якій
на тему взято найгіршу болячку наших
часів — бюрократизм. В повісті виявлено
бюрократ не тільки в офіційних обста-
винах в установі, але й в особистому
житті й показано всю мерзотність цієї
польської одміни сучасного суспільства.

Готується до друку український пере-
клад з німецької мови роману Афіні
Асанага — „Чорна Хеїла“ — (людський до-
свід з життя африканських мурунів
під час світової війни).

У ВИДАВНИЦТВІ „УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“

Вийшли з друку з серії „Світова Лі-
тература“: Похгамер — „Пригоди барона
Мюнгавзена“ (як він їх сам любив розпо-
відати в гуртку своїх друзів). Переклад
з німецької Д. Загула з передмовою профе-
сора А. Машкіна. Шолом - Алейхем — „Мій
перший роман“ (Вибрані оповідання за
редакцією Д. Фельдмана. З передмовою
Л. Родзевіч переклад з єврейської Е. Рай-
сена).

Для дітей старшого віку:

Йоганес Йенсен — „Льодовик“ (З істо-
рії льодовикового періоду і первісної лю-
дини. На українську мову переклав О. Ма-
рийченко) Жюль Верн — „Подоріж до
центру землі“ (переклад з франц. Білоусо-
вої за редакцією Алчевської). Жюль Верн —

„Подоріж на місяць“ (переказав з фран-
цузької Пахаревський). Йоганес Йенсен —
„Колумб“ (переклад О. Журливої). Велз —
„Прокинувся“ (переклад з англійської Дят-
лова).

У ВИДАВНИЦТВІ „КНИГОСПІЛКА“

Друкуються й незабаром вийдуть з
друку: Гі-де Мопасан — „Твори“ т. V.
Оповідання: В родини. Вїзд на село
на весні. Верхи. Два приятелі П'єро. При-
года Вальтера Шнофса. Державний пере-
ворот. Дитина. Королева Гортензія. Кош-
товності Парасоля. Дядько Состен. Орден
Спадщина. Хлопець, кухоль пива! Прогу-
лянка. Намисто. Батько. Хлопчик. Посаг.
Захисник. Дядько Монжиле. Добродій
Паран. Перміна. Яма. В лісі. Родина.

Леся Українка — Повне зібрання тво-
рів“ т. V. (Драми і драматичні поеми).
Куліш — „Чорна рада“. Забіла Н. — „Со-
нячні релі“.

У ВИДАВНИЦТВІ „РУХ“

Вийшло з друку: В. Винниченко —
Твори т. XIX (Божки. Роман). Б. Грін-
ченко — „Твори“ т. III за редакцією
М. Грінченкової. (Сонячний промінь. По-
вість. Вступна стаття М. Плевако — Повість
„Сонячний промінь“ та її автор). Дж.
Верді — „Аїда“ (опера на 4 дії. Переклала
П. Старицька - Черняхівська) М. Черняв-
ський — „Твори“ т. III (оповідання). Гн. Хот-
кевич — „Твори“ т. I.

У ДЕРЖАВНОМУ ВИДАВНИЦТВІ БІЛОРУСИ

Вийшло з друку за останній час: Якуб
Колас „Новая земля“ (поэма). Янка Купа-
ла — „Збор Творау“ т. III. М. Чарот —
„Веснаход“ — (апаяданні). М. Зарецкі —
„Под сонцам“. Ясакар — „Поэмы“. В. Ста-
шэйскі — „Снявай вясна — (комедія в
2-х дзеях). Л. Родзевіч — „Рэволюцыйним
шляхом“. І. Гурскі — „Новым шляхам“
(п'еса) Тарас Гушча — „У палеский глуши“
(Аповесць).

Кожен член КП(б)У

повинен передплатити двотижневий журнал

БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ

ПОЛІТИКО - ЕКОНОМІЧНИЙ ОРГАН ЦК КП(б)У

За редакцією: Е. Гірчака, С. Губермана, В. Затонського,
М. Попова, А. Річицького, М. Скрипника, С. Трикоза, А. Хвилі
та В. Юринця

- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** освітлює головні питання нашого соціалістичного будівництва в галузях політики та економіки.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** освітлює головні питання марксизму й лєнінізму та боронить їх від усяких перекичувань.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** освітлює особливості культурного будівництва УСРР.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** освітлює міжнародне життя й особливо міжнародний комуністичний рух.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** освітлює національне питання на Україні та завдання партії і радянської влади в цій галузі.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** освітлює всі питання, теоретичні й практичні, партійного, радянського, господарського, професійного, кооперативного й культурного життя УСРР та СРСР.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** освітлює історію революційного руху та громадської думки на Україні в дусі революційного марксизму та лєнінізму.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** освітлює політичне, економічне та культурне життя українських робітників та селян, що живуть поневолені в Польщі, Румунії та Чехо - Словаччині.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** освітлює життя української жовто - блакитної еміграції.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** бойовий орган революційного марксизму та лєнінізму, що захищає їх від усяких нападів ліквідаторів, реформістів та ворогів.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** має за своїх співробітників видатних діячів УСРР, СРСР та Комінтерну.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** призначається для широких кіл партійців, що працюють у як - найрізніших галузях нашого соціалістичного будівництва.
- БІЛЬШОВИК УКРАЇНИ** є найкращий спутник усякого більшовика, що бере участь у боротьбі на політичному, господарському та ідеологічному фронті.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

В Союзі	Для закордону
На 1 рік 6 крб. 50 коп.	4 дол. 25 цент.
На 6 міс. 3 крб. 40 коп.	2 дол. 25 цент.
На 3 міс. 1 крб. 75 коп.	1 дол. 15 цент.
На 1 міс. — крб. 60 коп.	— дол. 40 цент.
Окреме число . . . — крб. 40 коп.	— дол. 25 цент.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:

ГОЛОВНА КОНТОРА ПЕРІОДСЕКТОРУ ДВУ

(Харків, Сергіївська площа, Московські ради, 11)

Уповноважені Періодсектору скрізь по Україні, поштово-телеграфні контори та листоніші

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

ЖУРНАЛ ІСТПАРТУ ЦК КП(б)У

Виходить 1 раз на 2 місяці

Рік видання 6-й

Завданням „ЛІТОПІСУ РЕВОЛЮЦІЇ“ є освітлення з погляду марксизму - лєнінізму історії революційної партії пролетаріату КП(б)У й боротьби робітників та селянських мас України за своє визволення.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ освітлює історію КП(б)У й РСДРП(б), історію масового революційного руху й боротьби з царатом, історію пролетарської й громадянської війни на Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ освітлює питання, що звязані з історією українського національного руху, з історією українських націонал-соціалістичних партій з погляду боротьби пролетаріату та його партії — РСДРП(б) і КП(б)У, за гегемонію й керівництво революційним рухом на Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ освітлює революційний робітничий, селянський і національний рух у Західній Україні, його вплив і звязок з революційною боротьбою на Радянській Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ дає науково-дослідницькі, а також загальнотеоретичні статті з історії партії та ревруху й спогади активних учасників останнього. Журнал звертає велику увагу на питання бібліографії, вміщаючи критичні огляди літератури на окремі питання історії партії й ревруху та рецензії на окремі видання.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ вміщає в спеціальному розділі невеликі спогади й дрібні замітки про окремі епізоди з історії партії й революційної боротьби на Україні.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ вміщає документи, що стосуються історії КП(б)У, а також з історії масової революційної боротьби.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ допомагає так партійному активові, як і широким верствам партії серйозно й поглиблено засвоїти історію партії й Жовтня, історію пролетарської революції на Україні, знайомить з їхнім ходом і розвитком, а також готує необхідний фактичний матеріал для істориків революції й партії.

„ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ“ дає також матеріал, що відповідає даному політичному моментові в розумінні історичного освітлення й вивчення питань, які стоять перед КП(б)У.

1928 року буде звернено велику увагу на найважливіші події з історії КП(б)У й пролетарської революції на Україні 1917—18 р.р. в звязку з десятиріччям їх.

РЕДАКЦІЯ: Харків, ЦК КП(б)У, вул. К. Лібкнехта, № 64

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

у Союзі

За кордоном

1 рік (6 книжок) . . . 8 карб. — к.
6 міс. (3 книжки) . . . 4 „ 50 „
Окреме число . . . 1 „ 75 „

1 рік (6 книжок) . . . 5 д. 20 ц.
6 міс. (3 книжки) . . . 2 „ 50 „
Окреме число . . . 1 „ 15 „

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ СЕКТОР ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ДВУ

Харків, Сергіївська пл., Московські ряди, 5

Уповноважені Періодсектору по всіх містах України, поштово-телеграфні контори та листоноші